

ΣΗΦΗΣ ΜΠΟΥΖΑΚΗΣ (ΕΠΙΜ.)

JOSEF BOUZAKIS (ED.)

ΙΣΤΟΡΙΚΟ - ΣΥΓΚΡΙΤΙΚΕΣ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΕΙΣ
HISTORICAL - COMPARATIVE PERSPECTIVES

ΤΙΜΗΤΙΚΟΣ ΤΟΜΟΣ

ΑΝΔΡΕΑ Μ. ΚΑΖΑΜΙΑ

FESTSCHRIFT IN HONOUR OF

ANDREAS M. KAZAMIAS

СРАВНИТЕЛЬНОЕ ОБРАЗОВАНИЕ

Education Comparée

ΣΥΓΚΡΙΤΙΚΗ ΠΑΙΔΑΓΟΓΙΚΗ - 5

ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ ΣΕΙΡΑΣ - ΣΗΦΗΣ ΜΠΟΥΖΑΚΗΣ

G U T E N B E R G

Ο Εκπαιδευτικός «Δανεισμός»
στην Επιχειρηματολογία των Διανοουμένων
και των Πολιτικών κατά το Μεταρρυθμιστικό
Επεισόδιο του 1964

---

1. Εισαγωγικά

ΕΙΝΑΙ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΟ ΓΝΩΡΙΣΜΑ ΤΟΥ ΑΝΘΡΩΠΟΥ ΝΑ ΣΤΡΕΦΕΙ ΤΟ ΕΝΔΙΑΦΕΡΟΝ ΤΟΥ ΠΡΟΣ ΤΟ άγνωστο, το ξένο, το διαφορετικό. Ζητά να το γνωρίσει με κάθε τρόπο και, όχι σπάνια, το κάνει αψηφώντας ακόμα και τον κίνδυνο, και δε σταματά πριν φτάσει στη γνώση. Αυτή του η ανάγκη τον οδήγησε στην εξερεύνηση της γης, στην προσέγγιση των λαών μεταξύ τους – γνώρισε γλώσσες, θρησκείες, συνήθειες και ήθη– και αργότερα, όταν εξάντλησε το θέμα, ξέφυγε από τα στενά πια όρια της γης και στράφηκε προς το διάστημα.

Στο χώρο της εκπαίδευσης συναντάμε αυτό το ίδιο ενδιαφέρον, την αναζήτηση του νέου, του διαφορετικού. Στις αρχές του 19ου αιώνα, ο άνθρωπος ταξιδεύει περισσότερο, άρα έρχεται σε επαφή με άλλους λαούς συχνότερα, και παρατηρεί, καταγράφει, μεταφέρει πληροφορίες σχετικά με εκπαιδευτικά συστήματα και συστήματα αγωγής γενικότερα. Μέσα στον ίδιο αιώνα, όταν οι κοινωνικές, οικονομικές, πολιτικές συνθήκες επιβάλλουν την ανάπτυξη εθνικών συστημάτων εκπαίδευσης, όσοι ασχολούνται με το αντικείμενο αναγκάζονται να προβούν σε συγκρίσεις. Στρέφονται στα διάφορα συστήματα με κριτική ματιά και προσπαθούν να αποφασίσουν τι είναι αποτελεσματικό για να υιοθετηθεί και τι είναι αναποτελεσματικό για να απορριφθεί. Αρχικά, αυτές οι συγκρίσεις γίνονται χωρίς συγκεκριμένη μέθοδο, αλλά με βάση τη λογική πως ό,τι είναι «καλό», αποτελεσματικό, λειτουργικό για τους «άλλους» θα αποδειχτεί εξίσου «καλό» και για «εμάς».

Με το πέρασμα, όμως, του χρόνου και ύστερα από συστηματική ενασχόληση πολλών παιδαγωγών με σχετικά θέματα, αναπτύχτηκε το επιστημονικό πεδίο της Συγκριτικής Παιδαγωγικής (Σ.Π.). Αρχίζουν, τότε, να διαμορφώνονται διάφορες θεωρίες, οι οποίες εξελίσσονται, βελτιώνονται για να προσαρμοστούν στα νέα δεδομένα της κάθε εποχής.

Η ανάπτυξη, όμως, της συγκριτικής σπουδής της εκπαίδευσης δεν ακολουθεί μοναχική πορεία μέσα στο χρόνο. Η εκπαιδευτική πολιτική και η πολιτική πράξη ακολουθούν παράλληλη πορεία μαζί της. Συγκριτική Παιδαγωγική και Εκπαιδευτική Πολιτική είναι δύο τομείς που πολύ συχνά καταφεύγουν ο ένας στον άλλον¹. Η Σ.Π. αντλεί τα θέματά της από το χώρο της εκπαιδευτικής πραγματικότητας συγκεκριμένων χωρών, συνεπώς «υποχρεώνεται» να λάβει υπόψη της τη φιλοσοφία βάσει της οποίας χαράχτηκε η εκπαιδευτική πολιτική αυτών των χωρών. Παράλληλα όμως, οι πολιτικοί στην προσπάθειά τους να διαμορφώσουν ή να φέρουν αλλαγές σ' ένα εκπαιδευτικό σύστημα ανατρέχουν σε συγκριτικές μελέτες και από εκεί αντλούν επιχειρήματα για να πείσουν για την αποτελεσματικότητα των μέτρων που προτείνουν. Ο τρόπος χρήσης και η λειτουργία του συγκριτικού επιχειρήματος (Σ.Ε.) από τους πολιτικούς έχει μελετηθεί στο πρόσφατο παρελθόν από αρκετούς συγκριτικούς της εκπαίδευσης². Η χρήση, ωστόσο, του Σ.Ε. δεν είναι αποκλειστικό προνόμιο των πολιτικών. Οι διανοούμενοι κάθε εποχής φαίνεται να το χρησιμοποιούν στο γραπτό τους λόγο, όταν ασχολούνται με εκπαιδευτικά θέματα με αρκετή ένταση.

Εκείνο που προκαλεί τον ερευνητή στο λόγο των διανοουμένων και στο ρόλο που θα έχει σε συγκεκριμένη ιστορική περίοδο είναι ο χώρος έκφρασης αυτών και ο τρόπος που αντανακλούν οι απόψεις τους στο κοινό που απευθύνονται. Για παράδειγμα, συναντάμε διανοούμενους που ανήκουν σε συγκεκριμένο πολιτικό χώρο να αρθρογραφούν διαρκώς σε έντυπα φιλικά προσκείμενα στο χώρο αυτό. Συνέπεια αυτού είναι να απευθύνουν τα μηνύματά τους σε κοινό που, στην πλειοψηφία του, περιμένει να διαβάσει μια συγκεκριμένη άποψη. Αυτό έρχεται σε πλήρη αντίθεση με τη χρήση του Σ.Ε. από τους πολιτικούς που απευθύνονται, κατά κύριο λόγο, σε πολιτικούς αντιπάλους και προσπαθούν να πείσουν για την ορθότητα των απόψεών τους.

Όσα μέχρι τώρα αναφέρθηκαν μας έδωσαν το ερέθισμα να ερευνήσουμε τη χρήση του Σ.Ε. στην επιχειρηματολογία των διανοουμένων και των πολιτικών.

1. M. SADLER, «How far can we learn anything of practical value from the study of foreign systems of education», *Comparative Education Review*, 7, 1964, σσ. 307-314. A.S. TRACE, «What Ivan Knows and Johny Doesn't», *Random House*, N.Y., 1961 και Δ. ΜΑΤΘΑΙΟΥ, «Συγκριτική Εκπαίδευση και Εκπαιδευτική Πολιτική. Απ' τις σειρήνες στην προκρούστεια κλίνη ή περί δογμάτων λόγος στη συγκριτική σπουδή της εκπαίδευσης», στο *Συγκριτική Παιδαγωγική V - Τιμητικός τόμος στον Ανδρέα Καζαμία*, Gutenberg, Αθήνα 2000.

2. D. PHILLIPS, «Neither a Borrower nor a Leader Be? The Problems of Cross-national Attraction in Education», *Comparative Education*, 25, 3, 1989, σσ. 267-274. H. NOACH, «The Use and Abuse of Comparative Education», στο G. P. ALDBACH, P.G. KELLY (Eds), *New Approaches to Comparative Education*, The University of Chicago Press, Chicago and London 1986, σσ. 153-165. Δ. ΜΑΤΘΑΙΟΥ, *Συγκριτική Σπουδή της Εκπαίδευσης: Θεωρήσεις και Ζητήματα*, Αθήνα 1997. B. ZYMEK, *Das Ausland als Argument in der pädagogischen Reformdiskussion*, A. Lots Henn Verlag Kastellaun 1975. GONON, P., *Das internationale Argument in der Bildungsreform - Die Rolle internationaler Bezüge in den bildungs Politischen Debatten zur schweizerischen Berufsbildung und zur englischen Reform der Sekundarstufe II*, Peter Lang, Bern, Berlin, Frankfurt/M, New York, Paris, Wien 1998.

Επιλέξαμε το μεταρρυθμιστικό παράδειγμα του 1964, γιατί αυτή την περίοδο έχουμε αλλαγές σε πολλά επίπεδα της εκπαίδευσης και πληθώρα κειμένων στον τύπο από τους διανοούμενους της εποχής.

Με την εκπαιδευτική μεταρρύθμιση του 1964 καθιερώνονται οι παρακάτω καινοτομίες³:

- Καθιερώνεται η δωρεάν εκπαίδευση για όλους τους μαθητές ηλικίας από 6 έως 15 ετών.
- Καθιερώνεται η δημοτική γλώσσα σε όλες τις βαθμίδες της εκπαίδευσης, αν και προβλέπεται η εξοικείωση των μαθητών πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης και με την καθαρεύουσα.
- Αλλάζει η διάρθρωση των σχολείων. Έτσι, η μέση εκπαίδευση περιλαμβάνει δύο αυτοτελείς ζετούς φοίτησης σχολικές μονάδες, το γυμνάσιο και το λύκειο. Το γυμνάσιο διακρίνεται σε γενικό και τεχνικό. Σ' αυτό γράφονται οι απόφοιτοι του δημοτικού χωρίς εξετάσεις. Το λύκειο περιλαμβάνει τρεις τύπους σχολείων: το γενικό, το τεχνικό επαγγελματικό και τις σχολές εξειδίκευσης τεχνικών. Η φοίτηση των αποφοίτων του γυμνασίου στο λύκειο γίνεται μετά από επιτυχείς εισαγωγικές εξετάσεις.
- Τροποποιείται το Αναλυτικό Πρόγραμμα των σχολείων δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης (*Γυμνάσιο*: προαιρετική διδασκαλία των Λατινικών, διδασκαλία των αρχαίων από μεταφράσεις, εισαγωγή νέων μαθημάτων. *Λύκειο*: θεσμοθέτηση των μαθημάτων επιλογής και εισαγωγή νέων μαθημάτων, όπως εισαγωγή στην κοινωνιολογία, στοιχεία οικονομικής επιστήμης και στοιχεία δημοκρατικού πολιτεύματος).
- Αυξάνονται τα έτη φοίτησης στις Παιδαγωγικές Ακαδημίες από δύο σε τρία.
- Ίδρυση του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου με στόχο την επιστημονική έρευνα των εκπαιδευτικών προβλημάτων, τη μετεκπαίδευση του διδακτικού προσωπικού και την καθοδήγηση του εποπτικού προσωπικού της εκπαίδευσης.
- Καθιέρωση των μαθητικών συσσιτίων.

2. Σκοποθεσία – Ερωτήματα

Στόχος της παρούσας ερευνητικής εργασίας είναι η διερεύνηση του τρόπου με τον οποίο προωθείται ο «εκπαιδευτικός δανεισμός»⁴ κατά την επιχειρηματολογία των διανοουμένων και των πολιτικών, τόσο στον ημερήσιο Τύπο όσο και στη

3. Βλ. στο Σ. ΜΠΟΥΖΑΚΗΣ, *Νεοελληνική Εκπαίδευση (1821-1985)*, Αθήνα: Gutenberg 1986, σσ. 100-104.

4. Η έννοια του «εκπαιδευτικού δανεισμού» εκφράζει την ενσυνείδητη πρόθεση για έλεγχο ή/και αναγνώριση των πτυχών, μέτρων ή πρακτικών του εκπαιδευτικού συστήματος μιας χώρας, που κρίνονται ότι λειτουργούν ικανοποιητικά αποδίδοντας θετικά αποτελέσματα, με στόχο την προβολή και τη μεταφορά τους στην εκπαιδευτική πραγματικότητα άλλων χωρών. Βλ. David PHILLIPS, *Neither a Borrower nor a Leader Be? The Problems of Cross-national Attraction in Education*, *Comparative*

Βουλή των Ελλήνων κατά την περίοδο εκκώλυσης, συζήτησης και εφαρμογής των νομοσχεδίων που σχετίζονται με την εκπαιδευτική μεταρρύθμιση του 1964 (Ν.Δ. 4379).

Κατά την ανάλυση κι επεξεργασία του ερευνητικού μας υλικού, θα μας απασχολήσει η προσέγγιση των ακόλουθων ερωτημάτων:

- Ποια είναι η επίδραση της πολιτικής και ιδεολογικής τοποθέτησης των διανοουμένων και των πολιτικών που καταφεύγουν στο συγκριτικό επιχειρήμα;
- Ποιες αναφορές γίνονται στα εκπαιδευτικά πράγματα των άλλων χωρών και ποια είναι η ποιότητά τους;
- Σε ποιους τομείς της εκπαιδευτικής θεωρίας και πράξης επικεντρώνεται η συγκεκριμένη επιχειρηματολογία;
- Σχετικά με την εκφραζόμενη συγκριτική επιχειρηματολογία, ποια είναι η σχέση ή η διαφοροποίηση αυτής των διανοουμένων και αυτής των πολιτικών με ιδεολογική συγγένεια ή ιδεολογική αντιπαλότητα;
- Ποια είναι η λειτουργία του συγκριτικού επιχειρήματος στην περίπτωση των πολιτικών και ποια στην περίπτωση των διανοουμένων; Υπάρχει διαφοροποίηση; Αν ναι, γιατί;

3. Μεθοδολογία

Για την προσέγγιση του ερευνητικού μας υλικού θα χρησιμοποιήσουμε τη μέθοδο της Ανάλυσης Περιεχομένου αξιοποιώντας και τις δύο μορφές της, δηλαδή την ποιοτική και την ποσοτική⁵.

Το πρωτογενές μας υλικό αντλείται από: α) την Εισηγητική Έκθεση και τα Πρακτικά της Βουλής των Ελλήνων κατά τη συζήτηση του Ν.Δ. 4379/1964⁶ και β)

Education, Vol. 25, No 3, 1989, σσ. 267-268. Η. RÖHRS, «Συγκριτική Εκπαίδευση και Διεθνής Παιδαγωγική σ' ένα διεθνοποιημένο κόσμο» (μτφρ. Φ.Σ. Κοσσυβάκη - Αθανασάκη) στο Σ. ΜΠΟΥΖΑΚΗΣ, *Συγκριτική Παιδαγωγική III*, Αθήνα: Gutenberg 1993, σσ. 20-21. ΜΠΟΥΖΑΚΗΣ, Σ., ΚΟΥΣΤΟΥΡΑΚΗΣ, Γ., ΜΠΕΡΔΟΥΣΗ, Ε., «Η ελκυστική χρήση του συγκριτικού επιχειρήματος στο λόγο των πολιτικών (Μεταρρυθμιστικό Επεισόδιο 1929)», *Διεθνές Συνέδριο της Παιδαγωγικής Εταιρείας Ελλάδος*, Ναύπακτος, Νοέμβριος 1998. ΒΟΥΖΑΚΗΣ, Σ., ΒΕΡΔΟΥΣΗ, Ε., ΚΟΥΣΤΟΥΡΑΚΗΣ, Γ., "The buparati Argument in the Greek Reforms of General and Technical-Vocational Education, 1964-1965", 17th C.E.S.E. (Comparative Education Society in Europe), Conference: Education and the Structuring of the European Space: Centre-Periphery, North-South, Identity-Otherness, Athens, October 13-18, 1996.

5. Για την Ανάλυση Περιεχομένου (Content Analysis) βλ. ενδεικτικά στα: Β. BERELSON, *Content Analysis in the Communication Research*, N.Y.: Falmer Press 1952. Μ. GRAWITZ, *Méthodes des sciences sociales*, Paris: Dalloz 1979* (5th Chapitre). Κ. KRIPPENDORFF, *Content Analysis. An Introduction to its Methodology*, Newbury Park: Sage Publ. 1980.

6. Βλ. Σ. ΜΠΟΥΖΑΚΗΣ, *Εκπαιδευτικές Μεταρρυθμίσεις στην Ελλάδα. Πρωτοβάθμια και Δευτεροβάθμια Γενική και Τεχνικοεπαγγελματική Εκπαίδευση, τ. Β' (Μεταρρυθμιστικές προσπάθειες 1959-1964-1976/77-1985)*, Αθήνα: Gutenberg 1995. Έτσι, στο τμήμα της «ποιοτικής ανάλυσης» οι παραπομπές στη συγκριτική επιχειρηματολογία των πολιτικών θα γίνεται: α) με την παράθεση του ονόματος του κάθε ομιλητή, β) με τη συντομογραφία εντός παρενθέσεως «ΠΒ», που υποδηλώνει ότι τα

την αρθρογραφία διανοούμενων στις εφημερίδες *Καθημερινή*, *Βήμα* και *Αυγή* της περιόδου 1963-1965⁷. Από τις αγορεύσεις στη Βουλή προκύπτει η επιχειρηματολογία των πολιτικών, ενώ από τα δημοσιεύματα στον Τύπο αναδεικνύεται το συγκριτικό επίχειρημα των διανοούμενων σχετικά με την επιχειρούμενη εκπαιδευτική μεταρρύθμιση. Εστιάζουμε την ανάλυσή μας μόνο στις προαναφερθείσες εφημερίδες, διότι μέσα από τις στήλες τους, κυρίως, εκδηλώνεται ο διάλογος και η δημόσια αντιπαράθεση απόψεων μεταξύ των διανοουμένων ενός ευρύτατου ιδεολογικο-πολιτικού φάσματος. Πιο συγκεκριμένα, στις σελίδες της εφημερίδας *Η Καθημερινή* αρθρογραφούν και καταγράφουν τις απόψεις τους οι συντηρητικοί διανοούμενοι. Τις τελευταίες επιχειρούν να αντικρούσουν οι φιλελεύθεροι διανοούμενοι μέσα από τις στήλες της εφημερίδας *Το Βήμα*. Τέλος, στην εφημερίδα *Αυγή*, που εκφράζει την πολιτική παράταξη της Ε.Δ.Α., δηλαδή εκείνο το κομμάτι της αριστεράς που διαθέτει κοινοβουλευτική εκπροσώπηση, εντοπίζονται οι σχετικές απόψεις των ριζοσπαστών διανοούμενων.

Ως «μονάδα ανάλυσης» του ερευνητικού μας υλικού λαμβάνουμε το «θέμα». Πρόκειται για το τμήμα εκείνο του περιεχομένου, που βασίζεται στη σημασία μιας ομάδας λέξεων και εντάσσεται σε μια συγκεκριμένη κατηγορία ανάλυσης. Ως «μονάδα συμφραζομένων», που συμβάλλει στην αποσαφήνιση και πληρέστερη κατανόηση του νοήματος κάθε θέματος, λαμβάνουμε το «κείμενο», δηλαδή το σύνολο του συγκεκριμένου, κάθε φορά, άρθρου⁸. Από τη συστηματική μελέτη των πηγών της έρευνάς μας προέκυψαν οι εξής κατηγορίες ανάλυσης:

1. Οργάνωση και δομή της εκπαίδευσης.
2. Τεχνική – Επαγγελματική εκπαίδευση.
3. Άνθρωποι με ειδικές εκπαιδευτικές ικανότητες.
4. Εκπαιδευτικά Ινστιτούτα – Οργανισμοί.
5. Σκοποθεσία – στοχοθεσία – ιδεολογικό πλαίσιο της εκπαίδευσης.
6. Εκπαιδευτικό σύστημα και ιστορικές καταβολές.
7. Φιλοσοφία – κουλτούρα του εκπαιδευτικού συστήματος.
8. Αναλυτικό Πρόγραμμα, βιβλία κι εποπτικά μέσα διδασκαλίας.
9. Σχολική ζωή (σχολική φοίτηση, μαθητές και εκπαιδευτικοί).

επιχειρήματα αυτά έχουν καταγραφεί στα Πρακτικά της Βουλής των Ελλήνων και γ) με την αναφορά της σελίδας του παραπάνω τόμου, όπου το συγκεκριμένο απόσπασμα ανευρίσκεται (λ.χ. Λ. Ακρίτας (ΠΒ), 118).

7. Τα κείμενα αυτά δημοσιεύονται στον τόμο: Σ. ΜΠΟΥΖΑΚΗΣ, *Γεώργιος Παπανδρέου*, τ. Β', Αθήνα: Gutenberg 1999.

8. Σχετικά με την εξειδίκευση και τον τρόπο εφαρμογής της μεθόδου της Ανάλυσης Περιεχομένου στην περίπτωση της έρευνάς μας βλ. στα: Γ. ΚΟΥΣΤΟΥΡΑΚΗΣ, *Όψεις της Εθνικής Ταυτότητας στα σχολικά εγχειρίδια Γλώσσας και Ιστορίας του Δημοτικού Σχολείου: Η περίπτωση της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας (1958/59-1997)*, Διδακτορική Διατριβή, Πανεπιστήμιο Πατρών, Πάτρα 1997 (Κεφάλαιο «Ερευνητικά Ερωτήματα και Μέθοδος της Εργασίας»), και τ.ι., «Μεθοδολογία της Έρευνας: Η Μέθοδος της Ανάλυσης Περιεχομένου» στο Χ. ΤΕΡΕΖΗΣ και Γ. ΚΟΥΣΤΟΥΡΑΚΗΣ, *Μεθοδολογικά Προλεγόμενα στη Διδακτική των Θρησκευτικών*, Αθήνα: τυπωθήτω - Γ. Δαρδανός 1996, σσ. 28-41.

10. Γλώσσα και εκπαίδευση.
11. Βαθμίδες εκπαίδευσης και κοινωνική ανισότητα.
12. Παιδαγωγικές θεωρίες – Απόψεις, κρίσεις, ενέργειες επιφανών προσωπικότητων.
13. Κοινωνία, οικονομία, παραγωγή και εκπαίδευση.
14. Εκπαιδευτικές δαπάνες.
15. Αξιολόγηση του εκπαιδευτικού συστήματος.
16. «Εμείς» κι οι «Άλλοι». Εθνικές ιδιαιτερότητες και σχετικό ιδεολογικό πλαίσιο.

Για την αξιολόγηση της ποιότητας των συγκριτικών αναφορών, που εντοπίστηκαν στο ερευνητικό μας υλικό, διακρίνουμε τις ακόλουθες τρεις περιπτώσεις:

- Θετικές αναφορές στην εκπαιδευτική πραγματικότητα των άλλων χωρών.
- Ουδέτερες αναφορές για τις εκπαιδευτικές όψεις των άλλων χωρών, οι οποίες ως στόχο έχουν, κυρίως, την πληροφόρηση των ακροατών.
- Αρνητικές αναφορές για τις ξένες χώρες και απόρριψη κάποιων συγκεκριμένων στοιχείων ή όψεων της εκπαιδευτικής τους πραγματικότητας.

Για την εξαγωγή εγκύρων συμπερασμάτων και για την εξουδετέρωση του παράγοντα της υποκειμενικότητας, έγινε η μελέτη του ερευνητικού μας υλικού και από τους τρεις συγγραφείς της παρούσας εργασίας, που επωμίστηκαν το ρόλο του κριτή. Επιπλέον, η αποδοχή ενός «θέματος» έγινε δυνατή μόνο στην περίπτωση που αυτό έτυχε της προτίμησης της πλειοψηφίας των κριτών. Και τούτο, διότι, έτσι, διαμορφώνεται ένα αποδεκτό επίπεδο συμφωνίας μεταξύ τους, που αγγίζει το όριο του 0,70⁹.

4. Αποτελέσματα – Συζήτηση

4.1. Διανοούμενοι – Πολιτικοί και «Εκπαιδευτικός Δανεισμός»

Στον Πίνακα 1, παρουσιάζονται οι διανοούμενοι που αναφέρθηκαν στα εκπαιδευτικά πράγματα των άλλων χωρών κατά τη διατύπωση των απόψεών τους σχετικά με την επιχειρούμενη εκπαιδευτική μεταρρύθμιση. Επίσης, στον Πίνακα 2, εμφανίζονται οι πολιτικοί που κατέφυγαν στη συγκριτική επιχειρηματολογία κατά τη συζήτηση των εκπαιδευτικών νομοσχεδίων του 1964, στη Βουλή.

9. Βλ. Β. BERELSON, *ό.π.*, σ. 174. Μ. ΒΑΜΒΟΥΚΑ, *Εισαγωγή στην Ψυχοπαιδαγωγική έρευνα και μεθοδολογία*, Αθήνα: Γρηγόρης 1988, σ. 280.

ΠΙΝΑΚΑΣ 1

A/A	Όνοματεπώνυμο	Ιδιότητα	Διανοσόμενος	Αριθμός θεμάτων
1	Γεωργούλης Κ.Δ.	Παιδαγωγός, τ. Γ.Γ. ΥΠ.Ε.Π.Θ.	Συντηρητικός	91
2	Γεωργούντζος Π.Κ.	τ. Πρόεδρος Ανωτάτου Εκπ/κού Συμβουλίου	Συντηρητικός	15
3	Ζαούση Ελ.	Φιλολόγος	Συντηρητικός	4
4	Θεοδωρακόπουλος Ι.Ν.	Καθ. Παν. Αθηνών	Συντηρητικός	17
5	Κανελλόπουλος Π.	Αρχηγός Ε.Ρ.Ε.	Συντηρητικός	2
6	Κοντολέων Ν.Π.	Καθ. Παν. Αθηνών	Συντηρητικός	9
7	Μπουζάνης Φ.Σ.	Φιλολόγος, τ. Γυμνασιάρχης	Συντηρητικός	1
8	Μπρατσιώτης Π.Ι.	Καθ. Παν. Αθηνών	Συντηρητικός	16
9	Τασολάμπρος Λ.	Φιλολόγος	Συντηρητικός	1
10	Ανδριώτης Ν.	Καθ. Παν. Θεσ/νίκης	Φιλελεύθερος	8
11	Κακριδής Ι.Θ.	Καθ. Παν. Θεσ/νίκης	Φιλελεύθερος	2
12	Παπανούτσος Ε.Π.	Φιλολόγος, Γ.Γ. ΥΠ.Ε.Π.Θ.	Φιλελεύθερος	28
13	Σακελλαρίου Μ.	Καθ. Παν. Θεσ/νίκης	Φιλελεύθερος	6
14	Ε.Δ.Α.	Επιτροπή Παιδείας	Ριζοσπάστης	11
15	Ιμβριώτη Ρ.	Παιδαγωγός	Ριζοσπάστης	23
16	Κόττου Λ.	Παιδαγωγός	Ριζοσπάστης	1
	Σύνολο θεμάτων			235

ΠΙΝΑΚΑΣ 2

A/A	Όνοματεπώνυμο	Πολιτική θέση	Πολιτική παράταξη	Αριθμός θεμάτων
1	Λύχνος Γ.	Βουλευτής	Ε.Ρ.Ε.	6
2	Ακρίτας Λ.	Υφυπ. Παιδείας	Ένωση Κέντρου	33
3	Αλαβάνος Ν.	Βουλευτής	Ένωση Κέντρου	9
4	Ηλιόπουλος Σ.	Βουλευτής	Ε.Δ.Α.	7
	Σύνολο θεμάτων			55

Από τη μελέτη των στοιχείων των συγκεκριμένων Πινάκων προκύπτουν τα εξής: α) Οι συντηρητικοί διανοσόμενοι, που εκφράζονται μέσω του Τύπου και

επιχειρούν να ενισχύσουν τις θέσεις τους καταφεύγοντας στο συγκριτικό επιχείρημα, διακρίνονται ποσοτικά από κάθε άποψη (προσώπων - «θεμάτων») σε σύγκριση με αυτούς του φιλελεύθερου και του αριστερού χώρου. Πρόκειται είτε για καθαρευουσιάνους φιλόλογους (Μπουζάνης, Ζαούση, Τασολάμπρος), είτε για στελέχη, που συμμετείχαν, κατά το παρελθόν, στους μηχανισμούς διαμόρφωσης και προώθησης της εκπαιδευτικής πολιτικής στο Υπουργείο Παιδείας (Γεωργούλης, Γεωργούντζος), είτε, τέλος, για Καθηγητές της Φιλοσοφικής και της Θεολογικής Σχολής του Πανεπιστημίου Αθηνών (Θεοδωρακόπουλος, Κοντολέων, Μπρατσώτης). Δηλαδή οι συγκεκριμένοι διανοούμενοι σκιαγραφούν τις παραδοσιακές μορφές - κέντρα αντίδρασης, που ήταν πάντοτε αντίθετα στην οποιαδήποτε μεταβολή των υφιστάμενων δομών του ελληνικού εκπαιδευτικού συστήματος¹⁰. β) Οι διανοούμενοι που υποστηρίζουν την επιχειρούμενη μεταρρυθμιστική προσπάθεια και τους οποίους χαρακτηρίζουμε με το συμβατικό όρο «φιλελεύθερος», εκφράζονται μέσα από την εφημερίδα *Το Βήμα* και με την επιχειρηματολογία τους προσπαθούν ν' αντικρούσουν τις θέσεις των διανοουμένων της πρώτης περίπτωσης. Πρόκειται για το Γενικό Γραμματέα του Υπουργείου Παιδείας, Ε. Παπανούτσο, και για τους Καθηγητές του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, Ν. Ανδριώτη, Μιχ. Σακελλαρίου και Ι. Κακριδή. γ) Οι διανοούμενοι από το χώρο της αριστεράς εμπλέκονται λιγότερο στη συζήτηση για τα συγκεκριμένα εκπαιδευτικά νομοσχέδια. Αυτοί περισσότερο καταθέτουν αυτόνομα τις θέσεις τους, συχνά θέσεις της Ε.Δ.Α., μέσα από την εφημερίδα *Αυγή*. Βασικός εκφραστής των απόψεων της αριστεράς με καταφυγή στο συγκριτικό επιχείρημα είναι η Παιδαγωγός Ρόζα Ιμβριώτη. δ) Στη χρήση του συγκριτικού επιχειρήματος στην περίπτωση της Βουλής των Ελλήνων καταφεύγει, κυρίως, η κυβερνητική παράταξη, που εισηγείται τα εκπαιδευτικά νομοσχέδια του 1964. Η συντηρητική αντιπολίτευση (Ε.Ρ.Ε.) προβαίνει σε συγκριτικές αναφορές με το βουλευτή Γ. Λύχνο και με ελάχιστο αριθμό «θεμάτων». Η ίδια πρακτική ακολουθείται από την πλευρά της Ε.Δ.Α., καθώς μικρός αριθμός συγκριτικών αναφορών εντοπίζονται μόνο στο λόγο του βουλευτή Σ. Ηλιόπουλου.

Προβαίνοντας στη συνολική ποσοτική αξιολόγηση των ευρημάτων μας, παρατηρούμε ότι η Βουλή των Ελλήνων αξιοποιείται, σχεδόν αποκλειστικά, από τις κυβερνητικές δυνάμεις για την προώθηση των απόψεών τους με αναφορές στην εκπαιδευτική πραγματικότητα των άλλων χωρών. Στην περίπτωση, όμως, του ημερήσιου Τύπου η εικόνα αντιστρέφεται. Εδώ, οι δυνάμεις που επικρίνουν τη μεταρρύθμιση εκδηλώνουν, με έντονο τρόπο και με σειρά άρθρων, την αντίθεσή τους στα εκπαιδευτικά νομοσχέδια στηρίζοντας τα επιχειρήματά τους σε όψεις του εκπαιδευτικού συστήματος διαφόρων χωρών του εξωτερικού (156 «θέματα»). Οι διανοούμενοι από το φιλελεύθερο χώρο επιχειρούν ν' αντικρούσουν

10. Σχετικά με τις αντιδράσεις της Ένωσης Φιλολόγων και της Φιλοσοφικής Σχολής του Πανεπιστημίου Αθηνών ενάντια στην μεταρρύθμιση του 1964 βλ. στο Α. ΔΗΜΑΡΑΣ, *Η Μεταρρύθμιση που δεν έγινε. Τεκμήρια Ιστορίας 1895-1967*, τ. Β'. Αθήνα: Ερμής 1988, σσ. 275-280.

τους πρώτους στηρίζοντας τις απόψεις τους σε λογικά επιχειρήματα, χωρίς εκτεταμένες αναφορές στο συγκριτικό επιχείρημα (44 «θέματα»). Σ' αυτό καταφεύγουν, σε ακόμη μικρότερη κλίμακα, οι διανοούμενοι της αριστεράς (35 «θέματα»).

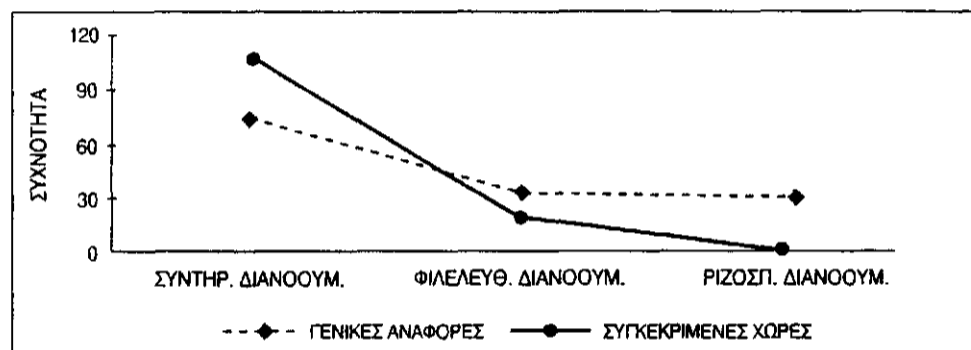
4.2. Διανοούμενοι - Πολιτικοί και Είδος Συγκριτικών Αναφορών

Στο Γράφημα 1, παρουσιάζεται το είδος των αναφορών στο συγκριτικό επιχείρημα, που διατυπώνονται κατά την αρθρογραφία των «διανοούμενων» στον ημερήσιο Τύπο.

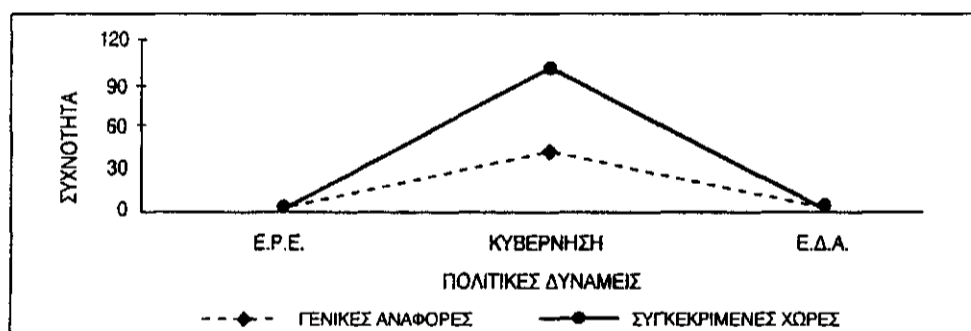
Στο Γράφημα 2, δίνονται οι συγκριτικές, κατά είδος, αναφορές, που υπάρχουν στο λόγο των πολιτικών κατά τη συζήτηση των εκπαιδευτικών νομοσχεδίων του 1964 στη Βουλή των Ελλήνων.

Από τη μελέτη κι αξιολόγηση των Γραφημάτων 1 και 2 προκύπτει ότι οι συντηρητικοί διανοούμενοι, που αναπτύσσουν τις απόψεις τους στις στήλες των εφημερίδων, επιχειρούν να τεκμηριώσουν τις συγκριτικές τους αναφορές με παραδείγματα από συγκεκριμένες χώρες, ενώ οι συγκριτικές τοποθετήσεις του βου-

ΓΡΑΦΗΜΑ 1: Ημερήσιος τύπος - Είδος αναφορών

ΓΡΑΦΗΜΑ 2: Συζητήσεις στη Βουλή - Είδος αναφορών

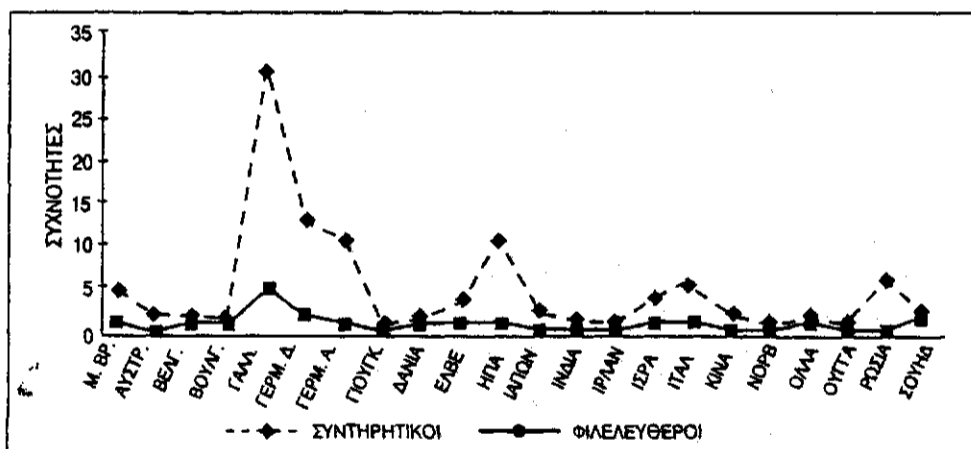
λευτή της Ε.Ρ.Ε. Γ. Λύχνου είναι ισομερώς κατανεμημένες (γενικές αναφορές, αναφορές σε συγκεκριμένες χώρες). Αντίθετα, σε αποκλειστικά γενικού περιεχομένου συγκριτικές αναφορές καταφεύγουν, στα σχετικά δημοσιεύματά τους, οι διανοούμενοι της αριστεράς, ενώ οι συγκριτικές παρεμβάσεις του βουλευτή της Ε.Δ.Α. Σ. Ηλιόπουλου κινούνται στο ίδιο περίπου μήκος με αυτές του συντηρητικού συναδέλφου του. Επίσης, διαφορετική πρακτική, κατά την παρουσίαση των απόψεών τους, ακολουθούν και οι ιδεολογικοί εκφραστές του φιλελεύθερου χώρου. Έτσι, οι φιλελεύθεροι διανοούμενοι κατά την αρθρογραφία τους στον ημερήσιο Τύπο χρησιμοποιούν, κυρίως, γενικού περιεχομένου συγκριτικές αναφορές, ενώ οι φιλελεύθεροι πολιτικοί στο μεγαλύτερο μέρος των συγκριτικών τους παρεμβάσεων αντλούν παραδείγματα από συγκεκριμένες χώρες.

Στο Γράφημα 3, απεικονίζονται οι συγκριτικές αναφορές των διανοουμένων σε συγκεκριμένες χώρες, όπως αυτές εκφράζονται μέσα από τις στήλες του ημερήσιου Τύπου.

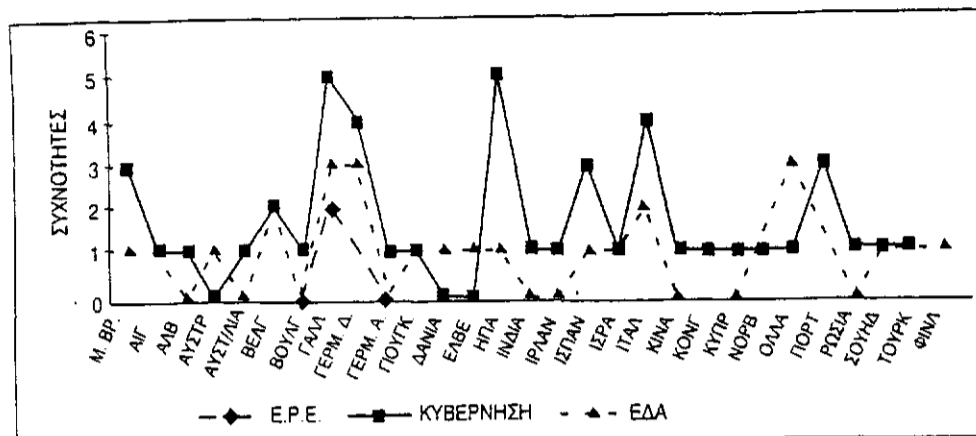
Στο Γράφημα 4, εμφανίζονται οι αναφορές των πολιτικών σε συγκεκριμένες χώρες, κατά τη συζήτηση των νομοσχεδίων του 1964 στη Βουλή.

Από τη μελέτη των στοιχείων των Γραφημάτων 3 και 4 διαπιστώνουμε τα ακόλουθα: α) Στο λόγο των συντηρητικών διανοουμένων οι συγκριτικές αναφορές εστιάζονται, κυρίως, κατά σειρά στις εξής χώρες: Γαλλία (36 θέματα), Δ. Γερμανία (15 θέματα), Η.Π.Α., Α. Γερμανία (από 12 θέματα), Αγγλία, Ιταλία, Ρωσία (από 6 θέματα) και Ισραήλ (5 θέματα). Όπως θα φανεί παρακάτω, στο τμήμα της ποιοτικής ανάλυσης του υλικού μας, ως ιδιαίτερα θετική προβάλλεται η εικόνα του γαλλικού, του δυτικογερμανικού, του ιταλικού και του ισραηλιτικού εκπαιδευτικού συστήματος, ενώ αρνητικές κρίσεις γίνονται για τα εκπαιδευτικά συστήματα της Α. Γερμανίας, της Ρωσίας, των Η.Π.Α. και της Αγγλίας. Πιο συγκεκριμένα, στις περιπτώσεις της Ρωσίας και της Α. Γερμανίας, η αρνητική εικόνα

ΓΡΑΦΗΜΑ 3: Ημερήσιος τύπος - Αναφορές των διανοουμένων σε συγκεκριμένες χώρες

ΓΡΑΦΗΜΑ 4: Συζητήσεις στη Βουλή – Αναφορές των πολιτικών δυνάμεων σε συγκεκριμένες χώρες

συνδέεται με τη διαφορετικότητα της πολιτικής και ιδεολογικής φιλοσοφίας των συγκεκριμένων χωρών, που εμφανίζονται ως ιδεολογικοί αντίπαλοι του Δυτικού κόσμου. Στην περίπτωση της Αγγλίας και των Η.Π.Α. κυοφορείται, από τους συγκεκριμένους διανοούμενους, η άποψη ότι υφίσταται ουσιαστική διαφορά μεταξύ των δομών του αμερικανικού κι αγγλοσαξωνικού εκπαιδευτικού συστήματος και αυτού των χωρών της Δ. Ευρώπης, γεγονός που καθιστά αναγκαία την προσαρμογή της αμερικανικής, ιδιαίτερα, εκπαίδευσης στα δυτικοευρωπαϊκά πρότυπα. β) Ο εκπρόσωπος της συντηρητικής αντιπολίτευσης, Γ. Λύχνος, μιλώντας στη Βουλή εκτιμά ιδιαίτερα τη γαλλική εκπαιδευτική πραγματικότητα και την προβάλλει, ακολουθώντας στο σημείο αυτό το παράδειγμα των συντηρητικών διανοούμενων. γ) Οι θετικές αναφορές σε συγκεκριμένες χώρες από την πλευρά των προοδευτικών διανοούμενων είναι σημαντικά μειωμένες σε σύγκριση με αυτές των συντηρητικών και επικεντρώνονται, κυρίως, στη Γαλλία (5 θέματα) και στις Δ. Γερμανία και Σουηδία (από 2 θέματα). δ) Οι αναφορές των κυβερνητικών στελεχών στη Βουλή επικεντρώνονται κυρίως στις χώρες: Γαλλία, Η.Π.Α., Δ. Γερμανία, Ιταλία, Μ. Βρετανία, Βέλγιο, Ισπανία και Πορτογαλία. Από αυτές, οι έξι πρώτες αξιολογούνται θετικά από εκπαιδευτική άποψη. Αντίθετα, για τις δύο τελευταίες, όπως και για τις Αλβανία και Τουρκία, που θεωρούνται ως υπανάπτυκτες χώρες και ουραγοί στην Ευρώπη, γίνεται αρνητική αποτίμηση του εκπαιδευτικού τους συστήματος. Και ε) ο εκπρόσωπος της Ε.Δ.Α., βουλευτής Σ. Ηλιόπουλος, για να στηρίξει τις απόψεις του προβαίνει σε ουδέτερες αναφορές για τα εκπαιδευτικά πράγματα κυρίως των χωρών: Γαλλία, Δ. Γερμανία, Ολλανδία, Βέλγιο και Ιταλία.

Στον Πίνακα 3, απεικονίζονται οι «γενικές» αναφορές, κατά είδος, σύμφωνα με την πηγή από την οποία αντλήθηκαν και την πολιτική-ιδεολογική τοποθέτηση των διανοούμενων-ομιλητών, που τις χρησιμοποίησαν.

Από τη μελέτη των στοιχείων του Πίνακα 3 συνάγονται τα εξής: α) Οι ανα-

φορές, τόσο κατά την επιχειρηματολογία των διανοσόμενων στον Τύπο όσο και των πολιτικών στη Βουλή, επικεντρώνονται, κατά κύριο λόγο, στα εκπαιδευτικά πράγματα της ευρωπαϊκής ηπείρου και είναι γενικού περιεχομένου χωρίς να διαφαίνεται ο οποιασδήποτε υφής τοπικός προσδιορισμός. (λ.χ. άλλες χώρες, κόσμος, εξωτερικό). β) Την τάση της προηγούμενης περίπτωσης ακολουθούν οι συντηρητικοί διανοσόμενοι και οι πολιτικοί της Ε.Ρ.Ε. Αυτοί, επιπροσθέτως, αναφέρονται στο εκπαιδευτικό παράδειγμα των αναπτυγμένων δυτικών χωρών (Τύπος) και σε αυτό των σοσιαλιστικών χωρών (Τύπος και Βουλή). Από την ποιοτική εκτίμηση των συγκεκριμένων αναφορών προκύπτει ότι αρνητικές κρίσεις διατυπώνονται για τις ανατολικές χώρες και τα Βαλκάνια, σ' αντίθεση με τον ευρωπαϊκό κόσμο και τις προηγμένες χώρες που αξιολογούνται θετικά. γ) Την τάση της (α) περίπτωσης με θετικές αξιολογήσεις - αναφορές ακολουθεί το σύνολο των εκπροσώπων του φιλελεύθερου χώρου (διανοσόμενοι - πολιτικοί). δ) Τέλος, οι αριστεροί διανοσόμενοι, κατά την επιχειρηματολογία τους, ακολουθούν την τάση των εκπροσώπων του συντηρητικού χώρου με τη διαφορά ότι αυτοί προβάλλουν θετικά τα εκπαιδευτικά πράγματα των ανατολικών - σοσιαλιστικών και των Βαλκανικών χωρών.

ΠΙΝΑΚΑΣ 3

	Συντηρητικοί	Φιλελεύθεροι	Ριζοσπάστες	Σύνολο	Ε.Ρ.Ε	Ε.Κ.	Ε.Δ.Α.	Σύνολο
Γενικά Χώρες, Κόσμος, Εξωτερικό	17	14	11	42	1	9	2	12
Ήπειροι (Ασία, Αμερική, Αφρική)	2	1		3		4		4
Βαλκάνια	2	2	1	5				-
Αναπτυγμένες-Πολιτισμένες Δυτ. Χώρες	12	5	11	28		1	2	3
Δυτ. Ευρώπη, Ευρώπη γενικά Ε.Ο.Κ.	35	12	4	51	2	12	1	15
Ανατολικές-σοσιαλιστικές χώρες	8		4	12	2			2
Σύνολο	76	34	31	141	5	26	5	36

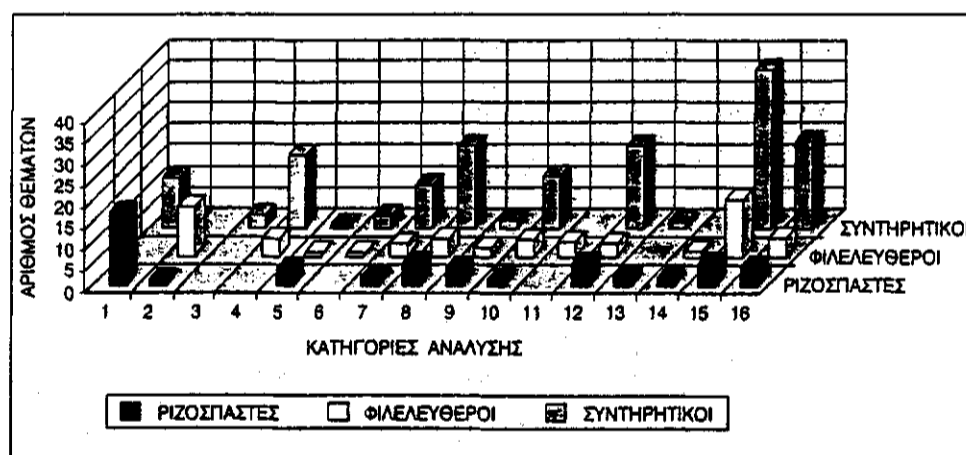
4.3. Διανοούμενοι - Πολιτικοί και Κατηγορίες Ανάλυσης

Στο Γράφημα 5, δίνεται η κατανομή των «θεμάτων» στις διάφορες κατηγορίες ανάλυσης ανάλογα με την ιδεολογική τοποθέτηση των διανοουμένων που αρθρογραφούν στον ημερήσιο Τύπο.

Στο Γράφημα 6, παρουσιάζεται η κατανομή των «θεμάτων» στις διάφορες κατηγορίες ανάλυσης ανάλογα με την πολιτική τοποθέτηση των ομιλητών, που τα χρησιμοποίησαν στο λόγο τους κατά τη συζήτηση των νομοσχεδίων στη Βουλή.

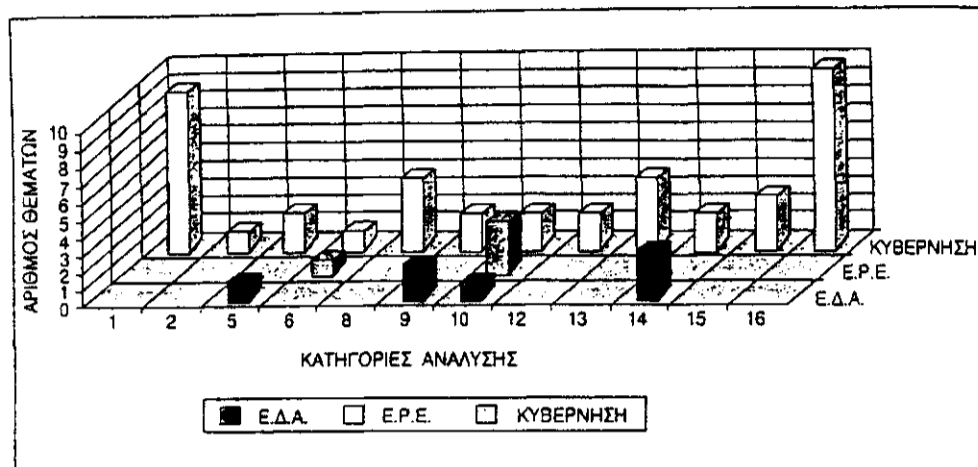
Από την αξιολόγηση των στοιχείων των Γραφημάτων 5 και 6 προκύπτουν τα εξής: α) Στην περίπτωση της αρθρογραφίας στον ημερήσιο Τύπο κυριαρχούν, κατά σειρά ποσοτικής εμφάνισης, οι κατηγορίες ανάλυσης: «15. Αξιολόγηση του εκπαιδευτικού συστήματος» (54 θέματα), «16. Εμείς και οι άλλοι. Εθνικές ιδιαιτερότητες και σχετικό ιδεολογικό πλαίσιο» (28 θέματα), «8. Αναλυτικό Πρόγραμμα, βιβλία κι εποπτικά μέσα διδασκαλίας», «12. Παιδαγωγικές θεωρίες - Απόψεις, κρίσεις, ενέργειες επιφανών προσωπικοτήτων» (από 27 θέματα) και «4. Εκπαιδευτικά Ινστιτούτα - Οργανισμοί» (21 θέματα). Στην περίπτωση των συντηρητικών διανοουμένων η συγκριτική επιχειρηματολογία εστιάζεται, κυρίως, στις κατηγορίες: «10. Γλώσσα και εκπαίδευση», «1. Οργάνωση και δομή της εκπαίδευσης» και «7. Φιλοσοφία - κουλτούρα του εκπαιδευτικού συστήματος»¹¹. β) Η συγκριτική επιχειρηματολογία των φιλελεύθερων διανοουμένων επικεντρώνεται, κυρίως, στην κατηγορία «15. Αξιολόγηση του εκπαιδευτικού συστήματος», που βρίσκεται στο επίκεντρο του ενδιαφέροντος και των αριστερών διανοουμένων.

ΓΡΑΦΗΜΑ 5: Ημερήσιος τύπος - Κατηγορίες ανάλυσης

11. Πρόκειται για τα βασικά σημεία ρήξης (δημοτική γλώσσα, προσανατολισμός της εκπαίδευσης, νέα δομή της εκπαίδευσης με την καθιέρωση της 9χρονης υποχρεωτικής εκπαίδευσης) ανάμεσα στην Κυβέρνηση και τη συντηρητική αντιπολίτευση.

ΓΡΑΦΗΜΑ 6: Συζητήσεις στη Βουλή - Κατηγορίες ανάλυσης

Οι τελευταίοι δίνουν, επίσης, έμφαση και στα ζητήματα που άπτονται των κατηγοριών: «12.», «8.», «16.», «9. Σχολική ζωή» και «5. Σκοποθεσία, στοχοθεσία, ιδεολογικό πλαίσιο της εκπαίδευσης». γ) Στην περίπτωση των πολιτικών, κυριαρχούν οι κατηγορίες: «16. Εμείς και οι άλλοι» (10 θέματα), «1. Οργάνωση και δομή εκπαίδευσης» (9 θέματα) και «10. Γλώσσα και εκπαίδευση» (6 θέματα). Σημειωτέον, ότι δε γίνεται καμία αναφορά στις κατηγορίες: «3. Άνθρωποι με ειδικές εκπαιδευτικές ικανότητες», «4. Εκπαιδευτικά Ινστιτούτα - Οργανισμοί», «7. Φιλοσοφία - κουλτούρα εκπαιδευτικού συστήματος» και «11. Βαθμίδες εκπαίδευσης και κοινωνική ανισότητα». Η εικόνα αυτή αντικατοπτρίζει πλήρως τις θέσεις των πολιτικών της κυβερνητικής παράταξης. δ) Οι απόψεις του βουλευτή της Ε.Ρ.Ε. εντάσσονται, κατά σειρά ποσοτικής εμφάνισης, στις ακόλουθες τρεις κατηγορίες ανάλυσης: «10. Γλώσσα και εκπαίδευση», «12. Απόψεις, κρίσεις επιφανών προσωπικοτήτων» και «6. Εκπαιδευτικό σύστημα και ιστορικές καταβολές». Και ε) Οι απόψεις του βουλευτή της Ε.Δ.Α. επικεντρώνονται στις εξής τέσσερις περιπτώσεις: «14. Εκπαιδευτικές δαπάνες», «9. Σχολική ζωή», «5. Σκοποθεσία - στοχοθεσία - ιδεολογικό πλαίσιο της εκπαίδευσης» και «10. Γλώσσα και εκπαίδευση».

4.4. Ποιοτική Ανάλυση

Στη συνέχεια της εργασίας μας, θα προβούμε στην κατά κατηγορίες ποιοτική ανάλυση και επεξεργασία του ερευνητικού μας υλικού.

1. *Οργάνωση και δομή του εκπαιδευτικού συστήματος*: Η Ε.Δ.Α., ως συλλογικός διανοούμενος, στην ανακοίνωση της Επιτροπής Παιδείας της εκφράζει, για λόγους πληροφόρησης, την άποψη ότι σε καμία προηγμένη χώρα δεν υφίσταται

βχρονη βασική παιδεία¹². Την άποψη αυτή συμμερίζονται ο Υφυπουργός Παιδείας Λ. Ακρίτας και ο βουλευτής της Ένωσης Κέντρου Ν. Αλαβάνος¹³. Οι τελευταίοι σημειώνουν ότι το παράδειγμα της δετούς υποχρεωτικής εκπαίδευσης είναι απαράδεκτο και ακολουθείται μόνον από τις χώρες Ισπανία, Πορτογαλία και Τουρκία (αρνητική αποτίμηση). Μάλιστα, ο Λ. Ακρίτας¹⁴ υποστηρίζει ότι με την επιχειρούμενη μεταρρύθμιση καθιερώνεται 9ετής υποχρεωτική εκπαίδευση, που διαφοροποιείται τελείως από το δετές υποχρεωτικό Πολυτεχνικό Δημοτικό Σχολείο των Ανατολικών χωρών.

Από την πλευρά των συντηρητικών διανοούμενων, σχετικές με την εξεταζόμενη κατηγορία ανάλυσης αναφορές διατύπώνονται από τους Κ. Γεωργούλη¹⁵, πρώην Γενικό Γραμματέα του Υπουργείου Παιδείας και Ν. Κοντολέοντα¹⁶, καθηγητή του Πανεπιστημίου Αθηνών. Πρόκειται για «ουδέτερης» κατεύθυνσης αναφορές μέσω των οποίων επιχειρείται να δοθεί η πληροφορία ότι η Μέση Εκπαίδευση στην Ευρώπη δεν είναι ενιαία αλλά εξειδικεύεται σε κλασικά, σε πρακτικά-νεωτερικά και σε βιομηχανικά σχολεία. Μάλιστα, ιδιαίτερη έμφαση δίνεται στην παρουσίαση της δομής του γαλλικού εκπαιδευτικού συστήματος. Πληροφο-

12. «Καμιά προηγμένη χώρα δεν έχει σήμερα εξάχρονη τη βασική παιδεία» (Ανακοίνωση της Επιτροπής Παιδείας της Ε.Δ.Α., «Τα μέτρα της Κυβέρνησης για την Παιδεία», *Αυγή*, 24-11-1963).

13. «Εκείνο το οποίο ήτο απαράδεκτο, είναι να εξακολουθήσει η παιδεία εις τον τόπον μας να είναι εξαετής. Όλοι οι χώροι της Ευρώπης έχουν παιδείαν, πλην της Ισπανίας, Πορτογαλίας και Τουρκίας, πέραν των 6 ετών και ήρχισαν να την εφαρμόζουν από 5, από 10 χρόνια» (Λ. Ακρίτας (ΠΒ), 142). «Μόνον εις την χώραν μας, εις την Ισπανίαν και εις την Πορτογαλίαν ίσχυε το σύστημα της δετούς υποχρεωτικής εκπαίδευσως» (Ν. Αλαβάνος (ΠΒ), 110).

14. Βλ. Λ. Ακρίτας (ΠΒ), 146-147.

15. «Εάν ρίψη κανείς εν βλέμμα, εις τον τρόπον καθ' ον διαμορφώνεται εις την δυτικοευρωπαϊκήν περιωχίν το ενιαίον σχολείον, θα διαπιστώση ότι τούτο διαφορίζεται εις τρεις μεγάλους κλάδους. Ο εις είναι ο πρακτικός κλάδος όστις αποτελεί προέκτασιν των σχολείων της στοιχειώδους εκπαίδευσως. Ο δεύτερος συναπαρτίζει τον κορμόν της μέσης εκπαίδευσως ήτις διαφορίζεται εις περισσότερας υποδιαφείσεις (κλάδος αρχαιογλωσσικός, φυσικομαθηματικός, νεογλωσσικός, οικονομικός, τεχνικός). Ο τρίτος κλάδος αποτελεί το σύνολο των επαγγελματικών – βιομηχανικών σχολείων» (Κ.Δ. ΓΕΩΡΓΟΥΛΗΣ, «Περί την νέαν εκπαιδευτικήν μεταρρύθμισιν. Εκκληρική αντίθεσις μεταξύ επαγγελίων και επιδιώξεων. (Ανακρίβεια, αναφάσεις και ανεπιβεβαιωμένα)», *Η Καθημερινή*, 4-8-64). «Η γαλλική εκπαίδευσις συμφώνως με την μεταρρύθμισιν την οποίαν έθεσεν εις εφαρμογήν ο στρατηγός Ντε Γκωλλ από της όης Ιανουαρίου 1959 διετήρησεν εις την Μέσσην Εκπαίδευσιν τρεις τύπους κλασσικού λυκείου (ΑΑ', Β', CC'), οίτινες αρχίζουν με το όγδοον σχολικόν έτος το οποίον αντιστοιχεί προς την δευτέραν τάξιν του τριταξίου γυμνασίου, και διαρκούν επί πενταετίαν» (Κ.Δ. ΓΕΩΡΓΟΥΛΗΣ, «Περί τα αμελέτητα εκπαιδευτικά μέτρα. Ο κυβερνητικός μονόλογος επί της εκπαιδευτικής μεταρρυθμίσεως. Ο υποβιβασμός των Θρησκευτικών εις μη βασικόν μάθημα. – Η διδασκαλία της αρχαίας ελληνικής εις τα κλασσικά γυμνάσια των δυτικοευρωπαϊκών χωρών. – Η εκπαιδευτική μεταρρύθμισις πρέπει ν' ανασυζητηθή εις την Βουλήν», *Η Καθημερινή*, 29-9-1964).

16. «...αι ξένα χώροι διαθέτουν (sc. Λύκειον): Η Δυτ. Γερμανία εννέα έτη, η Ανατολική τέσσερα, η Αγγλία πέντε έως επτά, η Ολλανδία εξ, το Ισραήλ τέσσερα ή εξ, η Γιουγκοσλαβία και η Βουλγαρία ανά τέσσερα, η Ιρλανδία εξ» (Ν.Π. ΚΟΝΤΟΛΕΩΝ, «Περί την αμελέτητον εκπαιδευτικήν μεταρρύθμισιν. Η Μέση Εκπαίδευσις και το περί γενικής παιδείας νομοσχέδιον», *Η Καθημερινή*, 29-8-1964).

ριακού χαρακτήρα σχετικές αναφορές γίνονται για τις χώρες: Α. και Δ. Γερμανία, Ιταλία και Σουηδία. Επιπλέον, ο καθηγητής Ν. Κοντολέων¹⁷ σημειώνει ότι με την προτεινόμενη μεταρρύθμιση στην Ελλάδα διαμορφώνεται ένα σύστημα που έχει παρόμοια διάρθρωση με αυτό των χωρών Βέλγιο, Νορβηγία και Η.Π.Α.

2. *Τεχνική - Επαγγελματική εκπαίδευση*: Υπάρχουν τρεις σχετικές αναφορές. Στην πρώτη, η Ρ. Ιμβριώτη¹⁸ προτείνει την ίδρυση 3χρονων ή 4χρονων τεχνικών επαγγελματικών σχολών, κατά τα πρότυπα «άλλων χωρών», τις οποίες και δεν κατονομάζει, και ζητεί οι σχολές αυτές να στηρίζονται στο 9χρονο βασικό σχολείο. Στη δεύτερη, ο Μ. Σακελλαρίου¹⁹, καθηγητής του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης και φιλελεύθερος διανοούμενος, πληροφορεί ότι και στις «μεγάλες», ακόμη, χώρες υπάρχουν ελάχιστα «τεχνικά» σχολεία λόγω των απαιτήσεών τους σε υλικοτεχνική υποδομή, που κρίνεται ασύμφορη από οικονομικής πλευράς. Και στην τρίτη, ο κυβερνητικός βουλευτής Ν. Αλαβάνος²⁰ αναφέρει ότι στις Η.Π.Α. τα τεχνικά - επαγγελματικά σχολεία δημιουργούν τους ανθρώπους της εργασίας.

3. *Ανθρωποι με ειδικές εκπαιδευτικές ικανότητες*: Στο συγκεκριμένο ζήτημα αναφέρονται οι συντηρητικοί διανοούμενοι Κ. Γεωργούλης και Π. Γεωργούντζος²¹. Ο πρώτος πληροφορεί για την ύπαρξη στην Α. Γερμανία σχολείων για ιδιοφυείς μαθητές, που παρέχουν κλασική μόρφωση για την επιστημονική εξειδίκευση των αποφοίτων τους. Ο Π. Γεωργούντζος, πρώην Πρόεδρος του Ανωτάτου Εκπαιδευτικού Συμβουλίου, εξαιρεί το παράδειγμα των Η.Π.Α., που ιδρύουν σχολεία για ιδιοφυείς μαθητές, ώστε να τους αξιοποιήσουν αργότερα για τη στελέχωση των επιστημονικών τους εργαστηρίων.

4. *Εκπαιδευτικά Ινστιτούτα - Οργανισμοί*: Ο καθηγητής της Φιλοσοφικής

17. «Μόνον οι Ην. Πολιτείες, το Βέλγιο και η Νορβηγία έχουν διάρθρωση ανάλογη με την προτεινόμενη» (Ν.Π. ΚΟΝΤΟΛΕΩΝ, «Περί την αμελέτη των εκπαιδευτικών μεταρρυθμίσεων...», ό.π.).

18. «Γι' αυτό οι τεχνικές και επαγγελματικές σχολές απαραίτητα πρέπει να στηρίζονται στο 9χρονο βασικό σχολείο. Να είναι τριχρονες ή τετραχρονες, ανάλογα με τον κλάδο, υποχρεωτικές και δωρεάν, με όλες τις ευκολίες που δίνονται και στους σπουδαστές των άλλων χωρών» (Ρ. ΙΜΒΡΙΑΤΗ, «Τεχνική και επαγγελματική παιδεία. Οι προοπτικές», *Αυγή*, 20-6-1964).

19. Βλ. Μ. ΣΑΚΕΛΛΑΡΙΟΥ, «Η αναμόρφωση της παιδείας μας. Το εκπαιδευτικό νομοσχέδιο, οι σκοποί του και οι πολέμοί του», *Το Βήμα*, 23-8-1964.

20. «Και διότι πρέπει να μάθουν, ότι η Αμερική το οικονομικόν της μεγαλείον το οφείλει προ πάντος εις τους ανθρώπους της εργασίας» (Ν. Αλαβάνος (ΠΒ), 112).

21. «Σπουδή των αρχαίων κλασικών γλωσσών εις την Ανατολικήν Γερμανίαν επιτρέπεται μόνον διά λόγους επιστημονικής μορφώσεως εις το ανώτερον σχολείον (*Oberschule*), εις το οποίον εισέρχεται περρωρισμένος αριθμός ιδιοφυών μαθητών μετά την αποφοίτησίν των από το οκτατάξιον ενιαίον σχολείον» (Κ.Δ. ΓΕΩΡΓΟΥΛΗΣ, «Περί το συζητούμενον εκπαιδευτικόν νομοσχέδιον. Η αντιδημοκρατική και συνοδοιπορική νοοτροπία της εκπαιδευτικής μεταρρυθμίσεως. Διωγμός της ελληνικής γλώσσας και συνοδοιπορία», *Η Καθημερινή*, 13-9-1964). «Εξ άλλου, σήμερον εις πολλάς χώρας και μάλιστα και εις τας Η.Π.Α., επιδιώκεται η ίδρυσις σχολείων ιδιοφυών μαθητών, εις τα οποία η εκπαίδευσις είναι υψηλής προσπαθείας και φυσικά και αποδόσεως, ίνα διά καταλλήλου παιδείσεως εξυπηρετηθούν αποτελεσματικώς αι ανάγκαι και των επιστημονικών των εργαστηρίων» (Π.Κ. ΓΕΩΡΓΟΥΝΤΖΟΣ, «Περί την αμελέτη των εκπαιδευτικών μεταρρυθμίσεων. Διά των νέων εκπαιδευτικών νομοσχεδίων καταλύεται η ελληνική εκπαιδευτική παράδοσις. Β'», *Η Καθημερινή*, 28-8-1964).

Σχολής του Πανεπιστημίου Αθηνών Ι. Θεοδωρακόπουλος²² (συντηρητικός διανοούμενος) υποστηρίζει ότι το Παιδαγωγικό Ινστιτούτο (Π.Ι.), που ιδρύεται στην Ελλάδα (1964), αποτελεί αρνητική εξέλιξη, διότι υπάγεται στο Υπουργείο Παιδείας κι έχει διοικητικές-εποπτικές αρμοδιότητες, γεγονός που το διαχωρίζει από όλα τα αντίστοιχα ιδρύματα του «ελεύθερου κόσμου». Την άποψη αυτή ενστερνίζεται κι ο Κ. Γεωργούλης²³, που εμμένει στο ζήτημα των εκπαιδευτικών Ινστιτούτων οδηγούμενος σε έντονη αντιπαράθεση με το Γενικό Γραμματέα του Υπουργείου Παιδείας, Ε. Παπανούτσο. Πιο συγκεκριμένα, ο Γεωργούλης ισχυρίζεται ότι τα Π.Ι. στη Δυτική Ευρώπη δεν έχουν διοικητικές-κρατικές αρμοδιότητες αλλά περιορίζονται σε αυστηρώς επιστημονικές-ερευνητικές δραστηριότητες. Και διά του λόγου το αληθές αναφέρεται στην ίδρυση, τη λειτουργία και τους σκοπούς των Π.Ι.: «Ρουσώ» της Γενεύης, του Παρισιού, της Νέας Υόρκης, του Σικάγου και του «Κεντρικού Π.Ι.» του Δυτικού Βερολίνου. Μάλιστα, για να κατακρίνει το νέο-εισαγόμενο στον ελλαδικό χώρο θεσμό, καταφεύγει στην παλιά συνταγή των συντηρητικών κύκλων του μεσοπολέμου και της περιόδου του εμφυλίου σχετικά με την αναβίωση του «κομμουνιστικού» κινδύνου. Έτσι, το ιδρυόμενο Π.Ι. αντιστοιχίζεται με το Π.Ι. του Α. Βερολίνου, ως να επρόκειτο για αναμφισβήτητη περίπτωση εκπαιδευτικού δανεισμού ακολουθώντας τα πρότυπα των Ανατολικών χωρών («χώρες του παραπετάσματος»). Και, για να εξάψει τη φαντασία των συντηρητικών αναγνώστών του, επιμένει ότι, όπως τα Π.Ι. των τελευταίων χωρών είναι προσαρμοσμένα στην ιδεολογία των «Σοβιέτ», έτσι και μέσω του αντίστοιχου ελληνικού επιχειρείται η προώθηση και η επιβολή του διαλεκτικού υλισμού στην εκπαίδευση. Τις θέσεις του Γεωργούλη προσπαθεί να αντικρούσει ο Ε. Παπανούτσος²⁴ μέσα από τις σελίδες της εφημερίδας *Το Βήμα*. Ο τελευταίος αναφέρεται στα Π.Ι. των χωρών Γαλλία, Ελβετία, Ιταλία, Μ. Βρετανία, Σουηδία, Δανία και Ισραήλ για να δείξει ότι στη Δ. Ευρώπη λειτουργούν, ανεξάρτητα από τα Πανεπιστήμια, Ινστιτούτα, που υπάγονται στα αντίστοιχα Υπουργεία Παιδείας. Όμως, τα επιχειρήματα του Παπανούτσου δε βρίσκουν

22. Βλ. Ι.Ν. ΘΕΟΔΩΡΑΚΟΠΟΥΛΟΣ, «Περί την εκπαιδευτικήν μεταρρύθμισιν. Το νέον περί παιδείας νομοθέτημα», *Η Καθημερινή*, 2-8-1964.

23. Βλ. στα Κ.Δ. ΓΕΩΡΓΟΥΛΗΣ: «Περί την νέαν εκπαιδευτικήν μεταρρύθμισιν. Εκκλητική αντίθεσις μεταξύ επαγγελιών και επιδιώξεων...», ό.π., 4-8-1964. «Περί την νέαν εκπαιδευτικήν μεταρρύθμισιν. Η διδασκαλία της αρχαίας ελληνικής γραμματείας διά μεταφράσεων αποτελεί αξιοπερίεργον εφεύρημα. Αι προτεινόμεναι ως προς την σχολικήν γλώσσαν καινοτομίαι θα επιτείνουν την ήδη επικρατούσαν σύγχυσιν και αναρχίαν», *Η Καθημερινή*, 6-8-1964. «Περί το επιχειρούμενον έγκλημα κατά της εθνικής αγωγής. Η επέκτασις της δωρεάν παιδείας αποτελεί πλασματικόν ωραιολόγημα. Η Ελλάς πρωτοπόρος εις τον διωγμόν της ελληνικής γλώσσης. Απαραίτητος η προσωπική παρέμβασις του κ. Πρωθυπουργού», *Η Καθημερινή*, 20-9-1964.

24. «Ανακρίβειες και εμπαιθείς υπαινιγμοί (sc. οι απόψεις περί Π.Ι. του Γεωργούλη). Πληροφορών τους κυρίους σχολιαστές των κυβερνητικών μέτρων ότι οι πλείστες ευρωπαϊκές χώρες του Ελεύθερου Κόσμου έχουν θαυμάσια λειτουργούντα Παιδαγωγικά Ινστιτούτα, ανεξάρτητα από τα Πανεπιστήμιά τους και συνήθως υπαγόμενα στα υπουργεία της Παιδείας» (Ε.Π. ΠΑΠΑΝΟΥΤΣΟΣ, «Τελευταίες παρατηρήσεις», *Το Βήμα*, 27-8-1964).

ανταπόκριση στην περίπτωση του Γεωργούλη²⁵, που συνεχίζει να κατηγορεί τον πρώτο για διαστρέβλωση της πραγματικότητας, επιμένοντας στην άποψη ότι το ιδρούμενο Π.Ι. δεν ομοιάζει με αυτά που λειτουργούν στο Δυτικό κόσμο.

5. *Σκοποθεσία - στοχοθεσία - ιδεολογικό πλαίσιο της εκπαίδευσης*: Η Ε.Δ.Α. ως συλλογικός διανοούμενος υποστηρίζει²⁶ ότι σε όλες τις χώρες εκτός από την Ελλάδα μέσω του κατώτερου κύκλου σπουδών επιδιώκεται ο επαγγελματικός προσανατολισμός των μαθητών. Η Ρ. Ιμβρώτη²⁷ κινούμενη στο συγκεκριμένο ιδεολογικό πλαίσιο διατυπώνει την άποψη ότι στο 9χρονο βασικό σχολείο πρέπει να υφίσταται η μορφωτική ανύψωση των μαθητών, κατά το πέρασμά τους από τη μια τάξη στην άλλη, με την αξιοποίηση των παιδαγωγικών εφοδίων και τεχνικών. Έτσι, στην περίπτωση των μαθητών, μέσα από τη σχολική φοίτηση πρέπει να προωθείται η δημιουργικότητα, η ετοιμότητα, η κοινωνική αρετή και η δεξιότητα για κάθε εργασία. Ως θετικό παράδειγμα προβάλλει τις Ανατολικές χώρες, όπου, μέσα από τη σύζευξη της γενικής με την τεχνική μόρφωση, στοχεύεται η υποβοήθηση των μαθητών, ώστε να γνωρίσουν και να επιλέξουν τη θέση που τους αρμόζει στην κοινωνία.

Διαφορετικής υφής είναι τα επιχειρήματα των κυβερνητικών στελεχών, επιχειρήματα μέσω των οποίων καθίσταται σαφές ότι η εκπαιδευτική μεταρρύθμιση του 1964 εκπονείται για να βοηθήσει την προσαρμογή της χώρας στο νέο διεθνές περιβάλλον. Έτσι, τόσο ο Ε. Παπανούτσος²⁸ στον Τύπο, όσο και ο Υφυπουργός Παιδείας Λ. Ακρίτας²⁹ στη Βουλή υποστηρίζουν ότι στο νέο σχολείο επιδιώκεται

25. «Επιζητεί ο απολογητής της μεταρρυθμίσεως να αποδείξει ότι το ινστιτούτον του δύναται να ενταχθή εις τα εν τω Δυτικώ κόσμω λειτουργούντα παρόμοια επιστημονικά και παιδαγωγικά ιδρύματα. Προς τον σκοπόν τούτον παραθέτει κατάλογον τωούτων ιδρυμάτων λειτουργούντων εις το Παρίσι, Γενεύην, Φλωρεντίαν και αλλαχού. Αλλ' εκ της μελέτης του κεμένου των νομοσχεδίων καταφαίνεται ότι δεν πρόκειται περί τωούτου οργανισμού» (Κ.Δ. ΓΕΩΡΓΟΥΛΗΣ, «Περί την αμελέτητον εκπαιδευτικήν μεταρρύθμισιν. Η Δευτέρα περισσότερον ατυχής συνέχεια μιας απολογητικής απαντήσεως», *Η Καθημερινή*, 30-8-1964).

26. «Ο κατώτερος κύκλος δεν γίνεται, όπως προτείνεται στο πρόγραμμα της Ε.Δ.Α. κι όπως έχουν όλες οι χώρες, ο κύκλος επαγγελματικού προσανατολισμού, κύκλος γενικής και πολυτεχνικής μόρφωσης, ώστε ο μαθητής να εφοδιάζεται με τις θεμελιακές γνώσεις της επιστήμης κι ακόμα με μια πολυτεχνική κατάρτιση ώστε να οδηγείται με ασφάλεια να διαλέξει το επάγγελμά του». (Ανακοίνωση της Επιτροπής Παιδείας της Ε.Δ.Α., «Τα μέτρα...», ό.π.).

27. Βλ. στα Ρ. ΙΜΒΡΩΤΗ: «Το εννιάχρονο βασικό σχολείο. Γενικές αρχές», *Αυγή*, 28-4-1964. «Η ύλη και το πρόγραμμα του εννιάχρονου βασικού σχολείου», *Αυγή*, 9-5-1964. «Μέση γενική παιδεία», *Αυγή*, 19-6-1964.

28. «... να δώση στα παιδιά του ουσιαστική, θετική, αληθινή μόρφωση, για να σταθούν αύριο σαν ισότιμα μέλη της μεγάλης Ευρωπαϊκής Οικογένειας και ν' αγωνιστούν τον ωραίο αγώνα για την προκοπή και τον ευγενισμό του ανθρώπου» (Ε.Π. ΠΑΠΑΝΟΥΤΣΟΣ, «Η ώρα των κρίσεων», *Το Βήμα*, 16-7-1964).

29. «Το νομοσχέδιον φιλοδοξεί να δημιουργήση τον νέον σύγχρονον Έλληνα. Να ευγενίση την προσωπικότητα του νέου Έλληνος, να την γονιμοποιήση με την καταβολήν της Ελληνικής παιδείας και να τον καταστήση ένα ελεύθερον άνθρωπον και δημιουργικόν πολίτην εις τον σύγχρονον κόσμον» (Λ. Ακρίτας (ΠΒ), 156).

η παροχή ουσιαστικής μόρφωσης στους μαθητές, που θα τους καταστήσει ικανούς να σταθούν ως ισότιμα μέλη της ευρωπαϊκής οικογένειας και να επιβιώσουν στο σύγχρονο κόσμο.

Τη νέα δομή, που διαμορφώνεται στο ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα και η οποία διαφοροποιείται από τα παραδοσιακά πρότυπα, δε φαίνεται ν' αποδέχεται ο συντηρητικός διανοούμενος Ι. Ν. Θεοδωρακόπουλος³⁰. Αυτός υποστηρίζει ότι στόχος του γυμνασίου που δημιουργείται, είναι η συμπλήρωση της παρεχόμενης μόρφωσης στο δημοτικό σχολείο, κάτι που έρχεται σε αντίθεση με την «ξένη παράδοση».

6. *Εκπαιδευτικό σύστημα και ιστορικές καταβολές*: Κατά τη συζήτηση των νομοσχεδίων στη Βουλή, τόσο ο Υφυπουργός Παιδείας Λ. Ακρίτας³¹, όσο και ο βουλευτής της Ε.Ρ.Ε. Γ. Λύχνος³² συμφωνούν ότι, αρχικά, το ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα θεμελιώθηκε ακολουθώντας τα βουαρικικά πρότυπα.

Εξάλλου, ο Κ. Γεωργούλης³³ προβαίνει σε μια ιστορική αναφορά σχετικά με το θεσμό των εξετάσεων, που τον χαρακτηρίζει ως «κατ' εξοχήν δημοκρατικό» προσδιορίζοντας τις ρίζες του στην περίοδο της γαλλικής επανάστασης. Ακόμη, ως αρνητικό ιστορικό παράδειγμα αναφέρει την προσπάθεια της Σοβιετικής Ένωσης να ελέγξει ιδεολογικά το εκπαιδευτικό σύστημα της Ουγγαρίας (1949) μέσα από την ίδρυση και λειτουργία κατάλληλων εποπτικών μηχανισμών.

7. *Φιλοσοφία – κουλτούρα του εκπαιδευτικού συστήματος*: Από την πλευρά της Ε.Δ.Α. υποστηρίζεται³⁴ ότι η κυρίαρχη ελληνική εκπαιδευτική φιλοσοφία, που συνάδει με την παροχή αυστηρά γενικής ανθρωπιστικής παιδείας, έρχεται σε αντίθεση με την εκπαιδευτική κουλτούρα του υπόλοιπου «κόσμου». Και τούτο, διότι, στη δεύτερη περίπτωση, μέσα από τη συναίρεση της τεχνικής με τη γενική μόρφωση επιτυγχάνεται η ολόπλευρη κατάρτιση του ατόμου. Μάλιστα, η παιδαγωγός Ρ. Ιμβριώτη³⁵ σημειώνει ότι οι συντηρητικοί κύκλοι θεωρούν την ανθρωπιστική παιδεία ως το αντίδοτο στους κινδύνους που ελλοχεύουν από τον «υψηλό επιστημονικό και τεχνικό πολιτισμό».

30. «Το πρώτον σχολείον, το οποίον και μόνον θα φέρη το βαρύ και παλαιόν όνομα Γυμνάσιον, κατ' αντίφασιν προς όλην την μέχρι τούδε παράδοσιν, ελληνικήν και ξένην, θα είναι σχολείον εγκυκλοπαιδικής μορφώσεως και θα έχη σκοπόν απλώς να συμπληρώνη την μόρφωσιν την παρεχομένην από το Δημοτικόν Σχολείον» (Ι.Ν. ΘΕΟΔΩΡΑΚΟΠΟΥΛΟΣ, «Περί την εκπαιδευτικήν μεταρρύθμισιν...», ό.π.).

31. Βλ. Λ. Ακρίτας (ΠΒ), 80.

32. Βλ. Γ. Λύχνος (ΠΒ), 118.

33. «Η ιστορική έρευνα εν σχέσει με τον θεσμόν των εξετάσεων μας διαβεβαιώνει ότι αι εξετάσεις είναι θεσμός κατ' εξοχήν δημοκρατικός. Εκ τούτου εξηγείται διατί αι εξετάσεις ως δημόσιος σχολικός θεσμός αρχίζουν να θεσμοθετούνται από της εποχής της γαλλικής επαναστάσεως» (Κ.Δ. ΓΕΩΡΓΟΥΛΗΣ, «Περί το συζητούμενον εκπαιδευτικόν νομοσχέδιον. Η αντιδημοκρατική και συνοδοιπορική νοοτροπία της εκπαιδευτικής μεταρρυθμίσεως. (Υπό τον μανδύαν της δημοκρατίας η μαζοποίηση)», *Η Καθημερινή*, 15-9-1964).

34. Βλ. Ανακοίνωση της Επιτροπής Παιδείας της Ε.Δ.Α., «Τα μέτρα...», ό.π.

35. Βλ. Ρ. ΙΜΒΡΙΩΤΗ, «Η σημερινή κρίση της παιδείας», στο *Εκπαιδευτική Μεταρρύθμιση: συζητήσεις, κρίσεις, απόψεις*. Αθήνα: Προοδευτική Παιδεία 1966.

Ο καθηγητής της Φιλοσοφικής Σχολής του Πανεπιστημίου Αθηνών Ι.Ν. Θεοδωρακόπουλος³⁶ παραπέμποντας στα δυτικο-ευρωπαϊκά πρότυπα χαρακτηρίζει την εκπαίδευση ως συντηρητικό θεσμό. Και ως σημαντικό ενδεικτικό παράδειγμα αναφέρει τα γαλλικά σχολεία, στα οποία καλλιεργείται η κλασική παράδοση. Ο ίδιος θεωρεί ως αντίποδα του εκπαιδευτικού συστήματος της Δ. Ευρώπης εκείνο των Ανατολικών χωρών, διότι στο τελευταίο επιχειρείται η επιβολή της κομμουνιστικής πολιτικής ιδεολογίας στους μαθητές.

Οι συντηρητικοί διανοούμενοι Κ. Γεωργούλης³⁷, Π. Γεωργούντζος³⁸ και Π. Μπρατσιώτης³⁹, καθηγητής της Θεολογικής Σχολής του Πανεπιστημίου Αθηνών, αναγνωρίζουν ως κυρίαρχη για το ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα την παροχή ανθρωπιστικής μόρφωσης με βάση τα κλασικιστικά πρότυπα. Πρόκειται για μια παράδοση με την οποία κατά την άποψή τους, συνάδει το παράδειγμα της Δ. Ευρώπης. Οι ίδιοι, επίσης, εκφράζουν τους φόβους τους για την ανατροπή της υπάρχουσας παράδοσης με τα νέα εκπαιδευτικά μέτρα. Ακόμη, ο Π. Μπρατσιώτης⁴⁰ εξαιρεί την «προγονοπληξία» για την περίπτωση της Ελλάδας και του Ισραήλ, καθώς τη χαρακτηρίζει ως κινητήρια δύναμη για την επιβίωση των συγκεντρωμένων εθνών στο πέρασμα των αιώνων.

Τους φόβους για ανατροπή, με τα εκπαιδευτικά νομοσχέδια του 1964, της κυρίαρχης ανθρωπιστικής κουλτούρας, που βασίζεται στα αρχαιοελληνικά πρότυπα, έρχεται να καθυστερήσει ο Ε. Παπανούτσος⁴¹, σημειώνοντας ότι το ανθρωπιστικό ιδεώδες είναι κυρίαρχο και με μακρά παράδοση στη Δ. Ευρώπη, αφού έχει τις ρίζες του στην αναγέννηση και τους μεγάλους «ουμανιστές» φιλοσόφους.

8. *Αναλυτικό Πρόγραμμα, βιβλία κι εποπτικά μέσα διδασκαλίας.* Η Παιδαγωγός Ρ. Ιμβριώτη⁴² υποστηρίζει την ανάγκη προσαρμογής του Αναλυτικού Προγράμματος (Α.Π.) του 9χρονου υποχρεωτικού σχολείου στις σύγχρονες ανάγκες λαμβάνοντας υπόψη και την εμπειρία των άλλων Ανατολικών και Δυτικών χωρών. Έτσι, προτείνει την εισαγωγή καινούργιων γνωστικών αντικειμένων όπως εί-

36. Βλ. Ι.Ν. ΘΕΟΔΩΡΑΚΟΠΟΥΛΟΣ, «Περί την εκπαιδευτικήν μεταρρύθμισιν...», ό.π.

37. Βλ. στα Κ.Δ. ΓΕΩΡΓΟΥΛΗΣ: «Περί την νέαν εκπαιδευτικήν μεταρρύθμισιν. Εκκλησιαστική αντίθεσις...», ό.π., 4-8-1964 και «Περί τα αμελέτητα εκπαιδευτικά μέτρα...», ό.π.

38. Βλ. Π.Κ. ΓΕΩΡΓΟΥΝΤΖΟΣ, «Περί την αμελέτητον εκπαιδευτικήν μεταρρύθμισιν. Διά των νέων εκπαιδευτικών νομοσχεδίων καταλύεται η ελληνική εκπαιδευτική παράδοσις. Μόνη η Ελλάς, εξ όλου του πεπολιτισμένου κόσμου, απολακτίζει την παράδοσιν της Α'», *Η Καθημερινή*, 27-8-1964.

39. Βλ. στα Π.Ι. ΜΠΡΑΤΣΙΩΤΗΣ: «Το μέγα εθνικόν θέμα. Επί του εκπαιδευτικού νομοσχεδίου», *Η Καθημερινή*, 26-7-1964 και «Περί τα συζητούμενα αμελέτητα μέτρα. Η εκπαιδευτική μεταρρύθμισις. Ελληνοχριστιανική ανθρωπιστική παράδοσις και εκκλησία», *Η Καθημερινή*, 25-9-1964.

40. «... την σημασίαν της εθνικής συνειδήσεως των Ελλήνων, η οποία (δηλ. η λεγομένη ελληνική προγονοπληξία) ανάλογος ούσα προς την ισραηλιτικήν, απεδείχθη διά μέσου των αιώνων ως τεράστιος κινητήριος δύναμις εις όλους τους εθνικούς και εκκλησιαστικούς αγώνας του ελληνικού λαού» (Π.Ι. ΜΠΡΑΤΣΙΩΤΗΣ, «Το μέγα εθνικόν θέμα...», ό.π.).

41. Βλ. στα Ε.Π. ΠΑΠΑΝΟΥΤΣΟΣ: «Ανακριβειών συνέχεια». *Το Βήμα*, 20-8-1964. «Ο ανθρωπισμός», *Το Βήμα*, 10-9-1964. «Η φιλοσοφία μας», *Το Βήμα*, 19-11-1964.

42. Βλ. Ρ. ΙΜΒΡΙΩΤΗ, «Η ύλη και το πρόγραμμα...», ό.π.

ναι η διδασκαλία της οικονομικής γεωγραφίας της Ελλάδας και ολόκληρης της Βαλκανικής. Επίσης, η αριστερή διανοούμενη Λ. Κόττου⁴³ συνιστά τη διδασκαλία της μητρικής γλώσσας ως κυρίου μαθήματος στην υποχρεωτική εκπαίδευση, κατά τα πρότυπα των προοδευμένων χωρών. Και τούτο, διότι με αυτή επιτυγχάνεται η γλωσσική καλλιέργεια και η ψυχοσυναισθηματική ανάπτυξη των μαθητών.

Κατά τη συζήτηση των νομοσχεδίων στη Βουλή, ο Λ. Ακρίτας⁴⁴ αποδέχεται την ύπαρξη μαθημάτων επιλογής στο Λύκειο, σύμφωνα με τα πρότυπα των «άλλων» χωρών και θεωρεί ως αξιόλογη την εισαγωγή του συστήματος αυτού στην ελληνική περίπτωση. Επίσης, εισηγείται τη μετάφραση ξένων βιβλίων Μαθηματικών και Φυσικών επιστημών, καθώς αναγνωρίζει ότι κάποιοι λαοί είναι πιο προοδευμένοι από τους Έλληνες στους συγκεκριμένους επιστημονικούς τομείς. Ακόμη, ο κυβερνητικός βουλευτής Ν. Αλαβάνος⁴⁵ θεωρεί ως θετικό παράδειγμα τη διδασκαλία στα γυμνάσια των Η.Π.Α. των μαθημάτων οικοδομική και ξυλουργική, που έχουν πρακτικό προσανατολισμό. Επίσης, αναφέρει πληροφορικά ότι σε κάποιους τύπους γαλλικών λυκείων δε διδάσκεται η Λατινική γλώσσα, ενώ τα κείμενα των Λατίνων συγγραφέων διδάσκονται από μεταφράσεις στην καθομιλούμενη.

Ο Κ. Γεωργούλης⁴⁶ χαρακτηρίζει ως αμφισβητήσιμη την ύπαρξη μαθημάτων επιλογής στο Α.Π. των σχολείων Μέσης Εκπαίδευσης του Αγγλοσαξωνικού χώρου. Ακόμη, υποστηρίζει ότι στις Δυτικοευρωπαϊκές χώρες γίνεται η διδασκαλία των αρχαίων Ελλήνων και Λατίνων συγγραφέων από το πρωτότυπο. Μάλιστα, επιχειρεί την ενίσχυση των επιχειρημάτων του με την παροχή σχετικών πληροφοριών για τα γαλλικά, τα αυστριακά και τα δυτικογερμανικά γυμνάσια. Επίσης, σημειώνει ότι στο Α.Π. των γαλλικών λυκείων του 1962 προβλέπεται η διδασκαλία μεταφρασμένων κλασικών κειμένων στο μάθημα της «Γαλλικής γλώσσας». Το τελευταίο παράδειγμα θεωρείται ως ιδιαίτερα ενδιαφέρον από την πλευρά του Π. Γεωργούντζου⁴⁷, που προτείνει την υιοθέτησή του στην ελληνική περίπτωση με την κατάλληλη διαμόρφωση της ύλης του μαθήματος των «Νέων Ελληνικών». Έπειτα, για τον Κ. Γεωργούλη⁴⁸ αρνητικό γεγονός για τη Ρωσία και τις συναφείς

43. Βλ. Λ. ΚΟΤΤΟΥ, «Ο Δημοτικισμός της Ενώσεως Κέντρου», *Αυγή*, 10-3-1964.

44. Βλ. Λ. ΑΚΡΙΤΑΣ (ΠΒ), 97.

45. Βλ. Ν. ΑΛΑΒΑΝΟΣ (ΠΒ), 112 και 114.

46. «Αλλ' ακριβώς το σημείον τούτο τυγχάνει αμφισβητήσιμον (sc. της επιλογής από τους μαθητές προαιρετικών μαθημάτων). Εις τούτο αποδίδεται υπό πολλών παιδαγωγών η σήμερον παρατηρούμενη εις τα σχολεία της Αγγλοσαξωνικής περιοχής κρίσιμος κατάστασις» (Κ.Δ. ΓΕΩΡΓΟΥΛΗΣ, «Περί την νέαν εκπαιδευτικήν μεταρρύθμισιν. Η μονολιθική διάρθρωσις...», ό.π.). Βλ. επίσης στα τ.Ι.: Κ.Δ. ΓΕΩΡΓΟΥΛΗΣ, «Περί το συζητούμενον εκπαιδευτικόν νομοσχέδιον. Η αντιδημοκρατική...», ό.π., «Περί το επιχειρούμενον έγκλημα κατά της εθνικής αγωγής. Η επέκτασις της δωρεάν παιδείας...», ό.π., και «Περί τα αμελέτητα εκπαιδευτικά μέτρα. Ο κυβερνητικός μονόλογος...», ό.π.

47. Βλ. Π. ΓΕΩΡΓΟΥΝΤΖΟΣ, «Περί την αμελέτητον εκπαιδευτικήν μεταρρύθμισιν... Α'», ό.π.

48. Βλ. στα Κ.Δ. ΓΕΩΡΓΟΥΛΗΣ «Περί το συζητούμενον εκπαιδευτικόν νομοσχέδιον. Η αντιδημοκρατική και συνοδοιπορική νοοτροπία...», ό.π. και «Περί τα αμελέτητα εκπαιδευτικά μέτρα. Ο κυβερνητικός μονόλογος επί της εκπαιδευτικής μεταρρυθμίσεως...», ό.π.

με αυτή καθεστωτικά χώρες αποτελεί η κατάργηση της διδασκαλίας των κλασικών γλωσσών από τα σχολεία της Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης. Και ο συγκεκριμένος διανοούμενος καταλήγει με το αυθαίρετο συμπέρασμα ότι στην περίπτωση της διδασκαλίας των αρχαίων ελληνικών από μετάφραση στο 3τάξιο ελληνικό γυμνάσιο ακολούθηθηκαν τα ανατολικο-γερμανικά εκπαιδευτικά πρότυπα.

Ο Ε. Παπανούτσος⁴⁹ επιχειρήσει την αντίρρηση των απόψεων του Γεωργούλη σχετικά με τη διδασκαλία των κλασικών γλωσσών από το πρωτότυπο, τις οποίες και χαρακτήρισε ως ανακριβείς. Μάλιστα, για να τεκμηριώσει τους ισχυρισμούς του, ότι δηλαδή συμβαίνει η διδασκαλία των αρχαίων κειμένων από μεταφράσεις, επικεντρώνει το ενδιαφέρον του στη γαλλική περίπτωση και προβαίνει στη δημοσίευση εκτεταμένων σχετικών αποσπασμάτων από το Α.Π. των μαθημάτων του Γαλλικού Λυκείου του 1962.

9. *Εσωτερική σχολική ζωή (σχολική φοίτηση, μαθητές κι εκπαιδευτικοί)*: Η Ε.Δ.Α. προβάλλει⁵⁰ το θετικό παράδειγμα των Ανατολικών κρατών, στα οποία υφίσταται η απαλλαγή των μαθητών από την καταβολή διδάκτρων, γεγονός που ανακουφίζει οικονομικά τις οικογένειές τους. Γι' αυτό και προτείνεται η καθιέρωση, στην Ελλάδα και στις προηγμένες χώρες, της δωρεάν υποχρεωτικής φοίτησης μέχρι το 15ο ηλικιακό έτος των μαθητών. Τις συγκεκριμένες θέσεις συμπληρώνει η Ρ. Ιμβριώτη⁵¹ με την επισήμανση της ανάγκης για τη διαμόρφωση μιας νέας παιδαγωγικής πρακτικής στην Ελλάδα, όπου, κατά τα πρότυπα των «άλλων κρατών», πρέπει να προωθείται η ενεργή συμμετοχή των δασκάλων στην εκπαιδευτική διαδικασία.

Ο καθηγητής του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης Μ. Σακελλαρίου⁵² (φιλελεύθερος διανοούμενος) θεωρεί ως θετικό βήμα τη θεσμοθέτηση 12ετούς συνολικής φοίτησης για τις χώρες Η.Π.Α., Ολλανδία, Βέλγιο και Σουηδία. Μάλιστα, ο Σ.

49. «Ανακρίβεια (sc. έχει αναφερθεί στις σχετικές απόψεις του Γεωργούλη). Και επειδή ο επικριτής (sc. ο Κ.Δ. Γεωργούλης) προβάλλει στα άρθρα του ως "αξιόμιμητα τα εν Γαλλία εφαρμοζόμενα", τον παραπέμπω στο Επίσημο Πρόγραμμα Μαθημάτων του Γαλλικού Λυκείου για να αναθεωρήσει τον ισχυρισμό του. Βλ. *Horaires et programmes de l'enseignement du seconde degré* (25η έκδ., Paris, Librairie Vuibert, σσ. 13-22):

Τάξη Sixième (η Α): Ραψωδίες Ιλιάδας και Οδύσσειας. *Textes traduits en français.*

Τάξη Cinquième (η Β): Διηγήσεις και ιστορήματα Ρωμαϊκής περιόδου και Μεσαιώνα. *Textes traduits en français.*

Τάξη Quatrième (η Γ): Ομοίως.

Τάξη Troisième (η Δ): Ομήρου Οδύσσεια, Ευριπίδη Ιφιγένεια εν Αυλίδι και Άλκηστις, Πλουτάρχου Βίοι. *Textes traduits en français. ....*» (Ε.Π. ΠΑΠΑΝΟΥΤΣΟΣ, «Ανακριβειών συνέχεια»,

ό.π.).

50. Βλ. Επιτροπή Παιδείας Ε.Δ.Α., «Τα μέτρα της κυβέρνησης...», ό.π.

51. Βλ. Ρ. ΙΜΒΡΙΩΤΗ, «Η Μέθοδος και ο Δάσκαλος του εννιάχρονου βασικού σχολείου». *Αυγή*, 29-5-1964.

52. Βλ. Μ. ΣΑΚΕΛΛΑΡΙΟΥ, «Η αναμόρφωση της παιδείας μας. Το εκπαιδευτικό νομοσχέδιο, οι σκοποί του και οι πολέμοί του. Η διάρκεια των σπουδών και η διάρθρωση της Μέσης Παιδείας». *Το Βήμα*, 25-8-1964.

Ηλιόπουλος⁵³ (Ε.Δ.Α.), κατά την αγόρευσή του στη Βουλή, κατακρίνει τους συντηρητικούς κύκλους για τα εμπόδια που φέρνουν στην προσπάθεια επέκτασης του σχολικού δικτύου στο σύνολο του πληθυσμού, καθώς επιμένουν να αγνοούν ότι η κίνηση αυτή αποτελεί μέλημα όλων των κρατών. Μάλιστα, οι τελευταίοι, κατά την επιχειρηματολογία τους, ισχυρίζονται ότι με το συγκεκριμένο μέτρο θίγεται η ενότητα και η προκοπή του έθνους, διότι δημιουργείται πληθώρα επιστημόνων.

Ο Υφυπουργός Παιδείας Λ. Ακρίτας⁵⁴ σημειώνοντας τις ελλείψεις σε υλικοτεχνική υποδομή στην Ελλάδα εκφράζει, από το βήμα της Βουλής, την ευγνωμοσύνη του προς τις Η.Π.Α., διότι με τα αμερικανικά εφόδια έγινε δυνατή η καθιέρωση των μαθητικών συσσιτίων. Επιπλέον, ο ίδιος πολιτικός υποστηρίζει ότι για την κάλυψη των αυξημένων αναγκών σε εκπαιδευτικό προσωπικό πρόκειται, κατά τα πρότυπα των «άλλων χωρών», να εφαρμοστεί το μέτρο της ταχύρρυθμης και εντατικής εκπαίδευσης των υποψηφίων εκπαιδευτικών.

10. *Γλώσσα και εκπαίδευση*: Ο Κ. Γεωργούλης⁵⁵ θεωρεί ως γνώρισμα των πολιτισμένων χωρών την ύπαρξη διαφοροποιημένων γλωσσικών μορφών εντός της ενιαίας γλώσσας. Και τούτο, διότι κάθε γλωσσική μορφή έχει ιδιαίτερο σκοπό να επιτελέσει. Έτσι, στα σύγχρονα κράτη υπάρχει ειδική γλωσσική μορφή μέσω της οποίας εκφράζεται ο πολιτικός βίος. Μάλιστα, η γλώσσα εμφανίζεται να συμβάλλει στη διατήρηση της εθνικής ταυτότητας των διαφόρων λαών. Γι' αυτό και σε όλα τα κράτη η διδασκαλία της εθνικής γλώσσας εκτείνεται μέχρι τις πηγές της. Ως ακλόνητο παράδειγμα διατήρησης της εθνικής ταυτότητας μέσω της εθνικής γλώσσας προβάλλεται η περίπτωση των Ισραηλιτών, που καθιέρωσαν την αρχαία τους διάλεκτο ως επίσημο όργανο έκφρασης του δημόσιου και ιδιωτικού βίου. Ο ίδιος διανοούμενος υποστηρίζει ότι η γλώσσα μπορεί να χρησιμοποιηθεί κι ως όργανο πολιτικής προπαγάνδας. Και εδώ αναφέρεται στη ρωσική γλώσσα, που την παρουσιάζει ως όργανο κοσμοθεωρητικής καθοδήγησης για τις Ανατολικές χώρες.

Ο αρχηγός του συντηρητικού κόμματος της Ε.Ρ.Ε., Π. Κανελλόπουλος⁵⁶, δηλώνει ότι η διγλωσσία στην Ελλάδα αποτελεί αναπόφευκτο γεγονός λόγω της μα-

53. Βλ. Σ. Ηλιόπουλος (ΠΒ), 132.

54. Βλ. Λ. Ακρίτας (ΠΒ), 102.

55. Βλ. στα Κ.Δ. ΓΕΩΡΓΟΥΛΗΣ: «Περί την νέαν εκπαιδευτικήν μεταρρύθμισιν. Η διδασκαλία της αρχαίας ελληνικής...», ό.π., «Περί το συζητούμενον εκπαιδευτικόν νομοσχέδιον... (Διωγμός της ελληνικής γλώσσας και συνοδοιπορία)», ό.π. και «Περί το επιχειρούμενον έγκλημα κατά της εθνικής αγωγής...», ό.π.

56. «Λαός, όμως, ο οποίος έγραψεν, εδημούργησεν και ωμίλησεν επί 3.000 έτη είναι φυσικόν ν' αντιμετωπίζη τα προβλήματα αυτά (sc. της διγλωσσίας), τα οποία βεβαίως δεν έχει ούτε ο γαλλικός, ούτε ο αγγλικός, ούτε ο γερμανικός λαός» («Διάλογος των κ.κ. Γ. Παπανδρέου - Π. Κανελλόπουλου επί του Ν.Δ. διά την εκπαιδευτικήν μεταρρύθμισιν. Η αγόρευσις του αρχηγού της Ε.Ρ.Ε. κ. Κανελλόπουλου», Η Καθημερινή, 2-9-1964.)

κρόχρονης ιστορικής της πορείας. Πρόκειται για μια πραγματικότητα που δε χαρακτηρίζει ούτε τον αγγλικό, ούτε το γαλλικό, ούτε το γερμανικό λαό.

Ο συντηρητικός διανοούμενος Λ. Τασολάμπρος⁵⁷ δηλώνει ότι, πριν από τη διδασκαλία των κανόνων μιας ξένης γλώσσας, πρέπει να προηγείται η εκμάθηση από τους μαθητές των κανόνων της μητρικής.

Ο Ν. Κοντολέων⁵⁸, καθηγητής του Πανεπιστημίου Αθηνών, θεωρεί τη Λατινική ως τη μητέρα πολλών ευρωπαϊκών γλωσσών. Επίσης, ο καθηγητής του ίδιου Πανεπιστημίου Ν. Θεοδωρακόπουλος⁵⁹ υποστηρίζει ότι η Λατινική πρέπει να χρησιμοποιείται ως προστάδιο για την εκμάθηση των γλωσσών της Δ. Ευρώπης, διότι αποτελεί την πολιτιστική γέφυρα μεταξύ της Ελλάδας και της Δύσης.

Την παραπάνω άποψη του Ν. Θεοδωρακόπουλου ότι, δηλαδή, τα Λατινικά αποτελούν τη μόνη γέφυρα που οδηγεί στην προσέγγιση της πνευματικής ζωής της Ευρώπης, επαναλαμβάνει στη Βουλή ο συντηρητικός βουλευτής Γ. Λύχνος⁶⁰. Τη θέση, όμως, αυτή απορρίπτουν κατηγορηματικά τόσο οι φιλελεύθεροι διανοούμενοι Ε. Παπανούτσος⁶¹, Ν. Ανδριώτης⁶² όσο κι η αριστερή παιδαγωγός Ρ. Ιμβριώτη⁶³ με το βουλευτή της Ε.Δ.Α. Σ. Ηλιόπουλο⁶⁴.

Εξάλλου, ο Λ. Ακρίτας⁶⁵ υποστηρίζει ότι η ελληνική δημοτική γλώσσα, κατά τη σύγκρισή της με τις άλλες γλώσσες του κόσμου, εμφανίζεται ως ποιοτικά καλύτερη και ανώτερη. Μάλιστα, η άποψη του Υφυπουργού Παιδείας⁶⁶ πως οι γλώσσες που δεν παρουσιάζουν εξαιρέσεις στη δομή τους, όπως λ.χ. η Αλβανική, αντιστοιχούν σε υπανάπτυκτους λαούς φαίνεται να συνάδει με το επιχείρημα του Κ. Γεωργούλη σχετικά με τη διατήρηση της γλωσσικής πολυμορφίας στους πολιτισμένους λαούς.

11. Βαθμίδες εκπαίδευσης και κοινωνική ανισότητα: Ο καθηγητής του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης Ν. Ανδριώτης⁶⁷ θεωρεί ότι η μορφωτική ανισότητα αποτελεί καθολικό φαινόμενο, καθώς χαρακτηρίζει το σύνολο των λαών της γης. Στο

57. Βλ. Λ. ΤΑΣΟΛΑΜΠΡΟΣ, «Περί το εκπαιδευτικόν νομοσχέδιον. Οι απόφοιτοι του Λυκείου πρέπει να ξέρουν αρχαία Ελληνικά, τόσα τουλάχιστον όσα και οι απόφοιτοι του προ του 1929 γυμνασίου», *Η Καθημερινή*, 18-9-1964.

58. Βλ. Ν.Π. ΚΟΝΤΟΛΕΩΝ, «Περί την αμελέτητον εκπαιδευτικὴν μεταρρυθμῶσιν...», ό.π.

59. Βλ. Ι.Ν. ΘΕΟΔΩΡΑΚΟΠΟΥΛΟΣ, «Περί την εκπαιδευτικὴν μεταρρυθμῶσιν...», ό.π.

60. Βλ. Γ. ΛΥΧΝΟΣ, (ΠΒ), 121.

61. Βλ. Ε.Π. ΠΑΠΑΝΟΥΤΣΟΣ, «Τελευταίες παρατηρήσεις», ό.π.

62. Βλ. Ν. ΑΝΔΡΙΩΤΗΣ, «Η αναμόρφωσις της παιδείας. Αντίρρῶσις και σοφίσματα κατά του νέου νομοσχεδίου», *Το Βήμα*, 27-8-1964.

63. Βλ. Ρ. ΙΜΒΡΙΑΤΗ, «Το Παιδαγωγικό Ινστιτούτο. Οι σκοποί και το έργο του», *Αυγή*, 31-1-1965.

64. Βλ. Σ. ΗΛΙΟΠΟΥΛΟΣ (ΠΒ), 133.

65. «Αυτή είναι η ασάφεια του Βορρά. Έχει Καρτεσιανήν λαμπρότητα η Γαλλική, έχει μελωδικότητα -διεφωνήσαμεν προηγουμένως, περί Ρωμαϊκού και Ελληνικού ήθους- και η Ιταλική. Καμμίαν, όμως, αδυναμίαν δεν έχει η δημοτική μας γλώσσα. Είναι η καλλίτερη γλώσσα του κόσμου. Είναι το πιο γνήσιον όργανον, το οποίον έχει δώσει ποτέ η ανθρώπινη λαλιά. Τίποτε δεν έχει το ψευδές» [Λ. Ακρίτας (ΠΒ), 149].

66. Βλ. Λ. ΑΚΡΙΤΑΣ (ΠΒ), 151.

67. Βλ. Ν. ΑΝΔΡΙΩΤΗΣ, «Η αναμόρφωσις της παιδείας...», ό.π.

σημείο αυτό, ο Ε. Παπανούτσος⁶⁸ επισημαίνει ότι οι «προχωρημένοι πολιτισμικά λαοί» της Δύσης, που διαθέτουν δημοκρατική παράδοση έχουν κάνει σημαντικές προσπάθειες για την υπέρβαση της ανισότητας, που ελλοχεύει στο εκπαιδευτικό τους σύστημα και προτείνει τη μίμησή τους από την Ελλάδα.

12. *Παιδαγωγικές θεωρίες – Απόψεις, κρίσεις, ενέργειες επιφανών προσωπικοτήτων*: Από το σύνολο των ευρημάτων μας υπάρχουν τέσσερα θέματα που αναφέρονται στη σχέση Επιστήμης και παιδαγωγικής πράξης. Πιο συγκεκριμένα, η Ρ. Ιμβριώτη⁶⁹ διατυπώνει την άποψη ότι η Παιδαγωγική εξελίσσεται στο πλαίσιο του σύγχρονου κόσμου, καθώς επηρεάζεται θετικά από τα εκάστοτε κοινωνικο-οικονομικά δεδομένα. Ο Λ. Ακρίτας⁷⁰, κατά την ομιλία του στη Βουλή, επικαλείται τα πορίσματα της Παιδαγωγικής Ψυχολογίας για να στηρίξει την άποψή του για καθιέρωση 12ετούς υποχρεωτικής φοίτησης. Η συντηρητική διανοούμενη Ελ. Ζαούση⁷¹ αρνείται την καθοριστική παρέμβαση της επιστήμης στη διαμόρφωση της διδακτικής πράξης. Και υποστηρίζει ότι δεν πρέπει να παρασυρόμαστε από τα επιτεύγματα της Πειραματικής Ψυχολογίας, καθώς η επαρκής γνώση της σχολικής ύλης από το διδάσκοντα εξασφαλίζει την επιτυχία στο διδακτικό του έργο. Ακόμη, ο Κ. Γεωργούλης⁷² κάνει λόγο για την απόρριψη του ερβαοτιανού παιδαγωγικού-διδακτικού σχήματος.

Έπειτα, συχνό φαινόμενο είναι η προσφυγή των διανοούμενων, κυρίως των συντηρητικών, στις απόψεις επιφανών προσωπικοτήτων για την υποστήριξη των θέσεών τους. Πιο συγκεκριμένα, ο Κ. Γεωργούλης⁷³, για ν' αποδείξει την ανεπάρκεια του μέσου σχολείου στις Η.Π.Α., παραθέτει μικρής έκτασης αποσπάσματα από την ομιλία του γερουσιαστή Φουλμπράιτ στο Κογκρέσο κι από το βιβλίο *Κυβερνητική και κοινωνία* του διάσημου αμερικανού επιστήμονα Ν. Βίνερ.

Το πρόσωπο του Γερμανού Βέρνερ Γαίγκερ προβάλλεται ιδιαίτερα από τους συντηρητικούς διανοούμενους Π. Μπρατσιώτη⁷⁴ και Κ. Γεωργούλη⁷⁵, καθώς τον

68. Βλ. Ε.Π. ΠΑΠΑΝΟΥΤΣΟΣ, «Δωρεά και προνόμιο», *Το Βήμα*, 18-3-1965.

69. Βλ. Ρ. ΙΜΒΡΙΩΤΗ, «Η σημερινή κρίση της παιδείας», ό.π.

70. «Η παιδαγωγική Ψυχολογία διδάσκει ότι το 12ον έτος της ηλικίας είναι σταθμός εις την πνευματικήν και σωματικήν εξέλιξιν του ανθρώπου. Εν νέον στάδιον ζωής αρχίζει τότε και ο καιρός είναι πρόσφορος διά την μετάβασιν εις σπουδάζ ηυξημένων απαιτήσεων (ως προς το εύρος της μνήμης, τον πλούτον της φαντασίας, την οξύτητα της κρίσεως, καθώς και ως προς την ωριμότητα του συναισθηματικού βίου)» [Λ. Ακρίτας (ΠΒ), 85].

71. Βλ. Ελ. Ι. ΖΑΟΥΣΗ, «Επί της νέας εκπαιδευτικής μεταρρυθμίσεως. Μερικαί σκέψεις περί το εκπαιδευτικόν νομοσχέδιον», *Η Καθημερινή*, 2-9-1964.

72. Βλ. Κ.Δ. ΓΕΩΡΓΟΥΛΗΣ, «Περί την νέαν εκπαιδευτικήν μεταρρύθμισιν. Εκκληρητική αντίθεσις...», ό.π.

73. Βλ. Κ.Δ. ΓΕΩΡΓΟΥΛΗΣ, «Περί το αμελέτητον εκπαιδευτικόν νομοσχέδιον. Η σαθρότης του νέου σχολικού προγράμματος του προτεινομένου υπό της εκπαιδευτικής μεταρρυθμίσεως. Η ανεπάρκεια της διάρκειας φοιτήσεως εις τα σχολεία και των δύο βαθμίδων», *Η Καθημερινή*, 19-8-1964.

74. Βλ. Π.Ι. ΜΠΡΑΤΣΙΩΤΗΣ, «Περί τα συζητούμενα αμελέτητα μέτρα...», ό.π.

75. Βλ. στα Κ.Δ. ΓΕΩΡΓΟΥΛΗΣ: «Περί το αμελέτητον εκπαιδευτικόν νομοσχέδιον. Η σαθρότης...», ό.π. και «Περί την αμελέτητον εκπαιδευτικήν μεταρρύθμισιν. Η Δευτέρα περισσότερον ατυχής συνέχεια...», ό.π.

θεωρούν ως τον άνθρωπο που άνοιξε νέους δρόμους στη φιλολογική μέθοδο και που θεμελίωσε τον «τρίτο ουμανισμό».

Ο Ε. Παπανούτσος⁷⁶ για να προσδώσει επιστημονικό υπόβαθρο στις απόψεις του περί ανθρωπιστικής παιδείας αναφέρεται στους φιλοσόφους Καντ και Schopenhauer.

Η Ρ. Ιμβριώτη⁷⁷, τέλος, κινούμενη στο ιδεολογικό πλαίσιο της αριστεράς αναφέρεται στις απόψεις του Α. Γκράμσι και των Μαρξ - Ένγκελς για ν' αποδείξει την αναγκαιότητα της διδασκαλίας της ιστορίας της πατρίδας ως κίνησης από το παρελθόν στο παρόν και το μέλλον, από τη μια, και την αλλοτρίωση του ατόμου από την εργασία του, από την άλλη.

13. *Κοινωνία, οικονομία, παραγωγή κι εκπαίδευση*: Ο Κ. Γεωργούλης⁷⁸ επισημαίνει ότι η διαφοροποίηση των διαφόρων βαθμίδων εκπαίδευσης καθίσταται αναγκαία από τις εργασιακές απαιτήσεις του σύγχρονου κόσμου. Επίσης, η Ρ. Ιμβριώτη⁷⁹ αξιολογεί ως θετική την κίνηση των αναπτυγμένων κρατών για προσαρμογή του εκπαιδευτικού τους συστήματος, ώστε να εξασφαλίζεται η εξυπηρέτηση των κοινωνικών κι οικονομικών τους αναγκών.

Η προοπτική σύνδεσης της Ελλάδας με την Ευρωπαϊκή Κοινότητα απασχολεί έντονα το βουλευτή της Ένωσης Κέντρου Ν. Αλαβάνο⁸⁰. Και τούτο, διότι, όπως υποστηρίζει, στην Ελλάδα λείπουν τα εξειδικευμένα τεχνικά στελέχη, καθώς μόνο το 4,7% των μαθητών ακολουθούν την τεχνική εκπαίδευση, γεγονός που επιδρά αρνητικά στην ικανότητα οικονομικής ανάπτυξης της χώρας. Η αντίθετη ακριβώς κατάσταση επικρατεί στις Η.Π.Α., όπου τα επαγγελματικά σχολεία δημιουργούν τους ανθρώπους της εργασίας.

Ο Υφυπουργός Παιδείας Λ. Ακρίτας⁸¹ θεωρεί ότι η εκπαίδευση μπορεί να χρησιμοποιηθεί ως αποτελεσματικό όπλο αντιμετώπισης των προβλημάτων της αστυφιλίας και της εξωτερικής μετανάστευσης. Και τούτο με την παροχή υποχρεωτικής εκπαίδευσης σε όλα τα στρώματα του πληθυσμού, διότι, έτσι, θα δη-

76. Βλ. στα Ε.Π. ΠΑΠΑΝΟΥΤΣΟΣ: «Ο ανθρωπισμός», ό.π. και «Ηθική Αγωγή», *Το Βήμα*, 24-9-1964.

77. Βλ. στα Ρ. ΙΜΒΡΙΑΤΗ: «Η ύλη και το πρόγραμμα του εννιάχρονου βασικού σχολείου», ό.π. και «Η σημερινή κρίση της παιδείας», ό.π.

78. «*Η αρχή του διαφορισμού επεκτείνεται πανταχού λόγω της μορφής του σύγχρονου πολιτισμού και των ειδών της εργασίας*» (Κ.Δ. ΓΕΩΡΓΟΥΛΗΣ, «Περί την νέαν εκπαιδευτικήν μεταρρύθμισιν». Η μονολιθική διάσθρωσις...», ό.π.).

79. Βλ. Ρ. ΙΜΒΡΙΑΤΗ, «Η σημερινή κρίση της παιδείας», ό.π.

80. Βλ. Ν. Αλαβάνος (*ΠΒ*), 108.

81. «*Θα ερωτούσα με την σειράν μου, είναι μήπως η παιδεία η οποία εξώρισεν 500.000 παιδιά δικά μας, μέσα στο διάστημα ολίγων ετών, και τα έστειλε εις τα υπόγεια ανθρακωρυχεία του Βελγίου, τις Στέπες της Αφρικής, της Ασίας και της Αυστραλίας, όπου γονιμοποιούν με τον ιδρώτα των και το αίμα των τας ξένας οικονομίας; ... Εάν, λοιπόν, επεκτείνωμεν αυτήν την στιγμήν την εκπαίδευσιν και καθ' ον τρόπον ημείς την προγραμματιζόμεν, είναι βέβαιον ότι θα στηρίξωμεν τον αγρότην εις την γην του, τον κάτοικον των μικρών χωριών, στην περιοχήν του. Διαφορετικά οδηγούμεν όλον αυτόν τον κόσμον, συνεχώς τον οδηγούμεν εις τας μεγάλας πόλεις και το εξωτερικόν*» [*Λ. Ακρίτας (ΠΒ)*, 145].

μιουργηθούν οι απαραίτητες προϋποθέσεις για να παραμείνουν οι κάτοικοι στον τόπο τους.

14. *Εκπαιδευτικές δαπάνες:* Ο βουλευτής της Ε.Δ.Α. Σ. Ηλιόπουλος⁸² με την παράθεση συγκριτικών πινάκων αποδεικνύει ότι οι εκπαιδευτικές δαπάνες στην Ελλάδα είναι ιδιαίτερα χαμηλές σε σύγκριση με τις αντίστοιχες δαπάνες των άλλων ευρωπαϊκών χωρών. Όμως, ο Ε. Παπανούτσος⁸³ επισημαίνει ότι οι εκπαιδευτικές δαπάνες αυξήθηκαν σημαντικά κατά την περίοδο διακυβέρνησης της χώρας από την Ένωση Κέντρου. Τέλος, από την πλευρά της Ε.Δ.Α. διατυπώνεται⁸⁴ η άποψη ότι η προσφυγή στον εξωτερικό δανεισμό, έστω κι αν τα χρήματα αυτά χρησιμοποιηθούν για εκπαιδευτικούς σκοπούς, αποτελεί επιζήμια πρακτική για τη χώρα.

15. *Αξιολόγηση του εκπαιδευτικού συστήματος:* Στην περίπτωση της εξεταζόμενης κατηγορίας διακρίνουμε τις ακόλουθες τρεις περιπτώσεις:

α) *Αξιολόγηση της εκπαίδευσης των ξένων χωρών:* Η Ρ. Ιμβριώτη⁸⁵ αναγνωρίζει ότι το σχολείο στις προοδευμένες χώρες βρίσκεται σε υψηλή στάθμη. Ο Ε. Παπανούτσος⁸⁶, από την πλευρά του, σημειώνει ότι κατά την τελευταία 20ετία όλες οι χώρες της Δ. Ευρώπης, παρά τις αντιδράσεις που σημειώθηκαν στο εσωτερικό τους, προέβησαν σε ριζικές μεταρρυθμίσεις του εκπαιδευτικού τους συστήματος. Κι ως παράδειγμα εφαρμογής επαναστατικών μεταρρυθμιστικών αλλαγών αναφέρει τη Γαλλία, όπου στους μισούς τύπους των λυκείων της δε διδάσκονται οι αρχαίες γλώσσες. Το γαλλικό εκπαιδευτικό σύστημα αξιολογείται θετικά κι από τους συντηρητικούς διανοούμενους Ι. Θεοδωρακόπουλο⁸⁷ και Κ. Γεωργούλη⁸⁸, που προβάλλουν την ποιότητα των σχολείων Μέσης Εκπαίδευσης, τα οποία και θεωρούν ως τα καλύτερα της Ευρώπης. Μάλιστα, ο Γεωργούλης⁸⁹ ζητεί την εναρ-

82. Βλ. Σ. Ηλιόπουλος (ΠΒ), 127.

83. «Πήραμε τον προϋπολογισμό του υπουργείου Παιδείας στα 1900 εκατομμύρια και τον πήγαμε στα 3420. (Γνωρίζετε σεις κανένα "μύθο" ικανό να μεταβάλει τον αριθμό χίλια εννιακόσια σε τρεις χιλιάδες τετρακόσια είκοσι; - Τα τάλληρα όταν είναι "νοερά", γράφει ο Καπ, δεν γεμίζουν το χρηματοκιβώτιο!)» (Ε.Π. ΠΑΠΑΝΟΥΤΣΟΣ, «Ανεπανόρθωτα», Το Βήμα, 13-5-1965).

84. «Μας φοβίζει μάλιστα μία φράση του κ. Παπανδρέου όπου λέγει: "Θα χρειασθή να κινητοποιήσωμεν και άλλους πόρους της δημοσίας και ιδιωτικής οικονομίας". Ενώ σύγχρονα από το στενό περιβάλλον του και το φίλικό του Τύπο ψιθυρίζεται η προσφυγή στις ξένες χώρες και ξένους Οργανισμούς για εξεύρεση πόρων. Έχουμε όλοι πικρή πείρα απ' αυτές τις βοήθειες» (Επιτροπή Παιδείας Ε.Δ.Α., «Τα μέτρα της κυβέρνησης...», ό.π.).

85. Βλ. Ρ. ΙΜΒΡΙΩΤΗ, «Η σημερινή κρίση της παιδείας», ό.π.

86. Βλ. στα Ε.Π. ΠΑΠΑΝΟΥΤΣΟΣ: «Έλεγχος επακρίσεων», Το Βήμα, 13-8-1964 και «Γενέθλια - Έτος πρώτο», Το Βήμα, 15-7-1965.

87. Βλ. Ι.Ν. ΘΕΟΔΩΡΑΚΟΠΟΥΛΟΣ, «Περί την εκπαιδευτικήν μεταρρύθμισιν...», ό.π.

88. Βλ. Κ.Δ. ΓΕΩΡΓΟΥΛΗΣ, «Περί την νέαν εκπαιδευτικήν μεταρρύθμισιν. Η μονολιθική διάρθρωσις...», ό.π.

89. «Διά να παραλείψωμεν τα επονομάδη περιοριζόμεθα να αναφέρωμεν ότι εις τας τρεις μεγάλας χώρας Γαλλίαν, Γερμανίαν και Ιταλίαν, προς τας οποίας καλούμεθα να ευθυγραμμισθώμεν, επικρατεί ως προς την εκπαίδευσιν η αρχή του ορθολογικού διαφορισμού και του ελαστικού ενιαίου σχολείου» (Κ.Δ. ΓΕΩΡΓΟΥΛΗΣ, «Περί την νέαν εκπαιδευτικήν μεταρρύθμισιν. Η μονολιθική διάρθρωσις...», ό.π.).

μόνιση του εκπαιδευτικού συστήματος της Ελλάδας με αυτό των χωρών Γαλλία, Δ. Γερμανία και Ιταλία. Και τούτο, διότι οι χώρες αυτές τηρούν τις προϋποθέσεις του ελαστικού ενιαίου σχολείου και της ορθολογικής διαφοροποίησης των τύπων των σχολείων Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης. Ο φιλελεύθερος διανοούμενος Μ. Σακελλαρίου⁹⁰ συμφωνεί με την άποψη του Γεωργούλη ότι, δηλαδή, οι τρεις προαναφερθείσες χώρες διαθέτουν άριστα εκπαιδευτικά συστήματα. Διαφωνεί, όμως, με την προοπτική εκπαιδευτικού δανεισμού των συστημάτων τους από την Ελλάδα, διότι, κατά την άποψή του, δεν υπάρχουν οι κατάλληλες γι' αυτό προϋποθέσεις. Εξάλλου, ο Γεωργούλης⁹¹ θεωρεί ότι ο «κομματισμός» αποτελεί τη «βασανιστική πληγή» για τις σύγχρονες χώρες κι ως παράδειγμα αναφέρει τις Η.Π.Α. Εκεί, δηλώνει ότι ο συγκεκριμένος παράγοντας έχει οδηγήσει στην επικράτηση της «ιντελιγκέντσιας εγκεφάλων» στο χώρο της εποπτείας και της διοίκησης της εκπαίδευσης, γεγονός που έχει προκαλέσει την αγανάκτηση του αμερικανικού κοινού.

β) *Συγκριτική αξιολόγηση ελληνικού και ξένων εκπαιδευτικών συστημάτων:* Η Ε.Δ.Α. διατυπώνει την άποψη⁹² ότι στον εκπαιδευτικό τομέα μεταξύ της Ελλάδας και των ευρωπαϊκών κρατών υπάρχει τεράστια διαφορά. Και τούτο, διότι με τη διατήρηση του χρόνου υποχρεωτικού δημοτικού σχολείου η χώρα μας βρίσκεται στην «ουρά» των προηγμένων χωρών. Με την άποψη αυτή φαίνεται να συμφωνεί απόλυτα κι ο κυβερνητικός βουλευτής Ν. Αλαβάνος⁹³. Μάλιστα, ο Υφυπουργός Παιδείας Λ. Ακρίτας⁹⁴ υποστηρίζει ότι επιχειρείται η μεταρρύθμιση του ελληνικού εκπαιδευτικού συστήματος για να μην αποτελέσει, ακριβώς, η χώρα μας τον υπηρέτη της Ευρώπης.

Ο φιλελεύθερος διανοούμενος Ν. Ανδριώτης⁹⁵ θεωρεί ότι με την υφιστάμενη κατάσταση, αν δεν υπάρξει μεταρρύθμιση, οι Βαλκανικές χώρες θα συνεχίσουν να έχουν καλύτερη εκπαίδευση. Και τούτο, διότι στην Ελλάδα και σε αντίθεση με αυτές πάντοτε εφαρμόζονταν αποσπασματικά και χωρίς ουσιαστικό αποτέλεσμα μέτρα. Με τη συγκεκριμένη άποψη διαφωνεί ο Ι. Θεοδωρακόπουλος⁹⁶, που υποστηρίζει ότι η χώρα μας θα υπερφαλαγγιστεί από τους «βόρειους γείτονες» μόνον εάν εφαρμοστούν στην πράξη τα προτεινόμενα εκπαιδευτικά νομοσχέδια.

90. Βλ. Μ. ΣΑΚΕΛΛΑΡΙΟΥ, «Η αναμόρφωση της παιδείας μας...», ό.π., 23-8-1964.

91. Βλ. Κ.Δ. ΓΕΩΡΓΟΥΛΗΣ, «Περί το συζητούμενον εκπαιδευτικόν νομοσχέδιον. Η αντιδημοκρατική και συνοδοιπορική νοοτροπία...», ό.π.

92. Βλ. Επιτροπή Παιδείας Ε.Δ.Α., «Τα μέτρα της κυβέρνησης...», ό.π.

93. «Πράγματι, κύριοι βουλευταί, τα επίσημα στοιχεία τα οποία μας δίδουν οι διεθνείς οργανισμοί ..., τα πεπραγμένα των ομοσπονδιών των διδασκάλων και των καθηγητών της Μέσης Παιδείας, ενεφάνισον την Παιδείαν εν Ελλάδι, δυστυχώς, να διεκδική την τελευταίαν θέσιν όχι μόνον μεταξύ των πεπολιτισμένων λαών, αλλά εις πολλάς περιπτώσεις και μεταξύ των λαών των τελούντων υπό ανάπτυξιν» [Ν. Αλαβάνος (ΠΒ), 107].

94. «Τότε είναι βέβαιον ότι θα είμεθα εις την Ευρώπην, αλλά θα είμεθα εις υπηρετικούς χώρος της Ευρωπαϊκής πλουτοκρατίας και τεχνοκρατίας» [Λ. Ακρίτας (ΠΒ), 146].

95. Βλ. Ν. ΑΝΔΡΙΩΤΗΣ, «Η αναμόρφωση της παιδείας...», ό.π.

96. Βλ. Ι.Ν. ΘΕΟΔΩΡΑΚΟΠΟΥΛΟΣ, «Περί την εκπαιδευτικήν μεταρρύθμισιν...», ό.π.

Ο Γεωργούλης⁹⁷, επικρίνοντας την επιχειρούμενη εκπαιδευτική μεταρρύθμιση, ισχυρίζεται ότι με αυτή η ελληνική εκπαίδευση αποκλίνει από τις μεθοδολογικές αρχές, που χαρακτηρίζουν τη Δ. Ευρώπη και προσεγγίζει τους σκοπούς των ολοκληρωτικών σοσιαλιστικών χωρών. Κι ως ακλόνητο παράδειγμα προβάλλει τη θεομοθέτηση του Π.Ι., που, κατά τους ισχυρισμούς του, ομοιάζει, ως προς τους σκοπούς και τις δραστηριότητες, με το αντίστοιχο ίδρυμα της Α. Γερμανίας. Το επίχειρμα αυτό προσπάθησε ν' αντικρούσει ο Ε. Παπανούτσος⁹⁸ δηλώνοντας ότι έγινε προσπάθεια, ώστε το Π.Ι. να οικοδομηθεί με βάση τα σχετικά πρότυπα των Δυτικών χωρών. Στη συνέχεια, ο Γεωργούλης⁹⁹, κατά την αρθρογραφία του, πρόβηκε σε εκτεταμένες συγκρίσεις μεταξύ του ελληνικού και του γαλλικού εκπαιδευτικού συστήματος φανερώνοντας την ανεπάρκεια του πρώτου και παρουσιάζοντας το δεύτερο ως εγγύηση. Γι' αυτό και πρότεινε την εφαρμογή του σχολικού επαγγελματικού προσανατολισμού, κατά τα γαλλικά πρότυπα, με την παράλληλη κατάργηση των εισιτηρίων εξετάσεων για την πρόσβαση στα σχολεία ή τις σχολές του αμέσως επόμενου επιπέδου εκπαίδευσης. Με την άποψη αυτή διαφώνησε έντονα ο καθηγητής του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης Μ. Σακελλαρίου¹⁰⁰ δηλώνοντας ότι η ίδρυση, όπως στη Γαλλία, γνωμοδοτικών οργάνων, που να εκτιμούν τα προσόντα εκείνων που ζητούν να γραφούν στο Γυμνάσιο δε συμβιβάζεται με την ελληνική πραγματικότητα κι έρχεται σε αντίθεση με την προσπάθεια κατάργησης των φραγμών για την πρόσβαση των μαθητών στο γυμνάσιο.

Εξάλλου, ο καθηγητής του Πανεπιστημίου Αθηνών Ν. Κοντολέων¹⁰¹ χαρακτή-

97. Βλ. στα Κ.Δ. Γεωργούλης: «Περί την νέαν εκπαιδευτικήν μεταρρύθμισιν. Η διδασκαλία της αρχαίας ελληνικής γραμματείας...», ό.π. «Περί το αμελέτητον εκπαιδευτικόν νομοσχέδιον. Η σαθρότης του νέου σχολικού προγράμματος του προτεινομένου υπό της εκπαιδευτικής μεταρρυθμίσεως. Εάν τεθή εις εφαρμογήν η προτεινομένη μεταρρύθμισις θα επακολουθήσει εις επικίνδυνον βαθμόν πτώσις της στάθμης της επιστημονικής μορφώσεως», *Η Καθημερινή*, 20-8-1964. «Περί την αμελέτητον εκπαιδευτικήν μεταρρύθμισιν. Η Δευτέρα περισσότερον ατυχής συνέχεια...», ό.π. «Περί το συζητούμενον εκπαιδευτικόν νομοσχέδιον...», ό.π., 13-9-1964 και «Περί τα αμελέτητα εκπαιδευτικά μέτρα. Ο κυβερνητικός μονόλογος επί της εκπαιδευτικής μεταρρυθμίσεως. Η αντιδιαλεκτική ακαμψία των συνεργαζομένων εις την επιτροπήν εξουσιοδοτήσεως κυβερνητικών κομμάτων», *Η Καθημερινή*, 27-9-1964.

98. Βλ. Ε.Π. ΠΑΠΑΝΟΥΤΣΟΣ, «Τελευταίες παρατηρήσεις», ό.π.

99. Βλ. στα Κ.Δ. ΓΕΩΡΓΟΥΛΗΣ: «Περί την νέαν εκπαιδευτικήν μεταρρύθμισιν. Εκκλησιαστική αντίθεσις...», ό.π. «Περί την νέαν εκπαιδευτικήν μεταρρύθμισιν. Η μονολιθική διάρθρωσις της Μέσης Εκπαιδεύσεως...», ό.π. «Περί τα αμελέτητα εκπαιδευτικά μέτρα...», ό.π., 27-9-1964 και «Περί τα αμελέτητα εκπαιδευτικά μέτρα...», ό.π., 29-9-1964.

100. «Στο σημείο τούτο ο κ. Γεωργούλης ελέγχει το νομοθέτη γιατί, στη θέση των εξετάσεων, δεν ιδρύει γνωμοδοτικά όργανα που να εκτιμούν τα προσόντα εκείνων που ζητούν να εγγραφούν στο γυμνάσιο, κατά το πρότυπο της γαλλικής νομοθεσίας. Αλλά και αυτή η πρόταση βρίσκεται όχι μόνο σ' αντίθεση με τα δεδομένα που είδαμε ότι επιβάλλουν την κατάργηση των φραγμών για την εισαγωγή στα γυμνάσια, αλλά και έξω από την ελληνική πραγματικότητα» (Μ. ΣΑΚΕΛΛΑΡΙΟΥ, «Η αναμόρφωσις της παιδείας μας...», ό.π., 25-8-1964).

101. «Θα έπρεπε τουλάχιστον να δικαιολογηθή διά ποίον λόγον παραβλέποντες ό,τι συμβαίνει εις τας χώρας με τας οποίας τα εκπαιδευτικά μας πράγματα και η όλη μας Παιδεία έχουν εκ παραδόσεως την μεγαλυτέραν συγγένειαν, εφαρμόζομεν το εκπαιδευτικόν σύστημα των Ηνωμ. Πολιτειών ή

ρισε ως αρνητική την προοπτική δανεισμού από την Ελλάδα εκπαιδευτικών μέτρων, που εφαρμόζονται στις Η.Π.Α. και τις Σκανδιναβικές χώρες για λόγους ασυμβατότητας των κοινωνικο-οικονομικών δομών. Το ίδιο αρνητική θεωρείται από τον Γεωργούλη¹⁰² η μεταφύτευση στην Ελλάδα του αγγλοσαξωνικού «comprehensive school» ή σχολείο για όλους («omnibus»).

Οι συντηρητικοί διανοούμενοι Κ. Γεωργούλης¹⁰³, Π. Γεωργούντζος¹⁰⁴ και Ελ. Ζαούση¹⁰⁵ αξιολογούν αρνητικά τα ελληνικά γυμνάσια σε σύγκριση με τα ευρωπαϊκά όσον αφορά την παροχή κλασικής μόρφωσης στους αποφοίτους τους. Και τονίζουν ότι, όσοι επιθυμούν να αποκτήσουν επαρκή κλασική μόρφωση, οδηγούνται για σπουδές στη Δύση. Ακόμη, ο Ι. Θεοδωρακόπουλος¹⁰⁶ υποστηρίζει ότι το απολυτήριο του ελληνικού γυμνασίου, μετά την κατάργηση των Λατινικών, θεωρείται κατώτερο ποιοτικά από εκείνο των Δυτικών χωρών. Το επιχείρημα αυτό αντέκρουσε ο Ε. Παπανούτσος¹⁰⁷, κατηγορώντας τους συντηρητικούς κύκλους για δημαγωγία και προσπάθεια εκφοβισμού των γονέων που επιθυμούν να εγγραφούν τα παιδιά τους σε ξένα Πανεπιστήμια.

γ) *Αξιολόγηση ελληνικού εκπαιδευτικού συστήματος*: Η Ε.Δ.Α. αξιολογεί¹⁰⁸ ως ανεπαρκή την υπάρχουσα βχρονη υποχρεωτική φοίτηση για την κάλυψη των επαγγελματικών αναγκών των μαθητών στην Ελλάδα, ενόψει και της συμμετοχής της χώρας στην Ευρωπαϊκή Κοινότητα. Το τελευταίο επιχείρημα χρησιμοποιεί ο Κ. Γεωργούλης¹⁰⁹ για να κατακρίνει τα εκπαιδευτικά νομοσχέδια του 1964. Πιο συγκεκριμένα, θεωρεί ότι με αυτά οδηγούμαστε έξω από τα πλαίσια του ελληνοχριστιανικού και, γενικότερα, του ευρωπαϊκού πολιτισμού. Επίσης, υποστηρίζει ότι, με τη διδασκαλία των αρχαίων Ελληνικών από μεταφράσεις, η Ελλάδα μετατρέπεται σε αρνητικό παράδειγμα για την Ευρώπη, συμβάλλοντας, έτσι, στην κατάργηση της διδασκαλίας της αρχαίας Ελληνικής γλώσσας από τα ξένα scho-

των Σκανδιναβικών Κρατών, όπου οι οιαδήποτε προϋποθέσεις Παιδείας είναι εντελώς άσχετοι προς τις ιδιές μας» (Ν.Π. ΚΟΝΤΟΛΕΩΝ, «Περί την αμελέτητον εκπαιδευτικήν μεταρρύθμισιν...», ό.π.).

102. Βλ. Κ.Δ. ΓΕΩΡΓΟΥΛΗΣ, «Περί το αμελέτητον εκπαιδευτικόν νομοσχέδιον...», ό.π., 19-8-1964.

103. Βλ. στα Κ.Δ. ΓΕΩΡΓΟΥΛΗΣ: «Περί το επιχειρούμενον έγκλημα κατά της εθνικής αγωγής...», ό.π. και «Περί τα αμελέτητα εκπαιδευτικά μέτρα. Ο κυβερνητικός μονόλογος επί της εκπαιδευτικής μεταρρυθμίσεως. Ο υποβασαμός των Θρησκευτικών εις μη βασικόν μάθημα...», ό.π.

104. Βλ. στα Π.Κ. ΓΕΩΡΓΟΥΝΤΖΟΣ: «Περί την αμελέτητον εκπαιδευτικήν μεταρρύθμισιν...», ό.π., 27-8-1964 και «Περί την αμελέτητον εκπαιδευτικήν μεταρρύθμισιν...», ό.π., 28-8-1964.

105. Βλ. Ελ. Ι. ΖΑΟΥΣΗ, «Επί της νέας εκπαιδευτικής μεταρρυθμίσεως. Μερικαί σκέψεις περί το εκπαιδευτικόν νομοσχέδιον. Α'», *Η Καθημερινή*, 1-9-1964.

106. Βλ. Ι.Ν. ΘΕΟΔΩΡΑΚΟΠΟΥΛΟΣ, «Περί την εκπαιδευτικήν μεταρρύθμισιν...», ό.π.

107. Βλ. Ε.Π. ΠΑΠΑΝΟΥΤΣΟΣ, «Τελευταίαις παρατηρήσεις», ό.π.

108. Βλ. Επιτροπή Παιδείας Ε.Δ.Α., «Τα μέτρα της κυβέρνησης για την παιδεία», ό.π.

109. Βλ. στα Κ.Δ. ΓΕΩΡΓΟΥΛΗΣ: «Περί την νέαν εκπαιδευτικήν μεταρρύθμισιν...», ό.π., 4-8-1964. «Περί την νέαν εκπαιδευτικήν μεταρρύθμισιν...», ό.π., 5-8-1964. «Περί το συζητούμενον εκπαιδευτικόν νομοσχέδιον...», ό.π., 13-9-1964 και «Περί το επιχειρούμενον έγκλημα κατά της εθνικής αγωγής...», ό.π.

λεία. Ακόμη, δε δέχεται την καθιέρωση της δωρεάν εκπαίδευσης διότι, κατά τη γνώμη του, θα δημιουργήσει παρασιτικές τάσεις στην ελληνική πραγματικότητα.

Η Ρ. Ιμβριώτη¹¹⁰, τέλος, κατηγορεί τις συντηρητικές δυνάμεις, διότι μάχονται, κάθε φορά, εναντίον της επιχειρούμενης εκπαιδευτικής μεταρρύθμισης ανακαλύπτοντας φανταστικούς κινδύνους από τις σοσιαλιστικές βαλκανικές χώρες, που επωμίζονται το ρόλο του εθνικού αντιπάλου.

16. «Εμείς» κι οι «Άλλοι». Εθνικές ιδιαιτερότητες και σχετικό ιδεολογικό πλαίσιο: Μεταξύ των διανοουμένων και των πολιτικών διάχυτη είναι η άποψη ότι ο ελληνομορφισμός αποτελεί το φωτοδότη του πολιτισμού στους άλλους λαούς. Πιο συγκεκριμένα, το επιχείρημα για την ανεκτίμητη πολιτιστική προσφορά του αρχαίου ελληνομορφισμού στην ανάπτυξη των γραμμάτων και τη γενικότερη πνευματική πρόοδο του Δυτικού κόσμου πρεσβεύεται τόσο από τους συντηρητικούς διανοούμενους Κ. Γεωργούλη¹¹¹, Π. Γεωργούντζο¹¹², Ι. Θεοδωρακόπουλο¹¹³, όσο κι από τον Υφυπουργό Παιδείας Λ. Ακρίτα¹¹⁴. Επίσης, η άποψη για τη διάδοση του αρχαίου ελληνικού πολιτισμού από τους Ρωμαίους και τους Λατίνους, γεγονός που συνέβαλε στη δημιουργία του σύγχρονου ευρωπαϊκού πολιτισμού, υποστηρίζεται από τους συντηρητικούς διανοούμενους Κ. Γεωργούλη¹¹⁵, Ν. Κοντολέοντα¹¹⁶ κι από το βουλευτή της Ένωσης Κέντρου Ν. Αλαβάνο¹¹⁷. Επιπλέον, ο Π. Γεωργού-

110. «Ετσι, κάθε φορά που φούντωναν ο πόθος και το αίτημα του λαού για εκπαιδευτική μεταρρύθμιση, οι σκοταδιστές, οι Μιστριώτιδες, οι Κουλουμβάκηδες σήκωναν την παντιέρα του μεγαλοϊδεατισμού, του ψευτοκλασικισμού, του κούφιστου βερμπαλισμού, του στείρου ιστορισμού και τέλος, επιστράτευαν τη Θρησκεία, την Οικογένεια, την Πατρίδα, που κινδύνευαν δήθεν από Βορρά» (Ρ. ΙΜΒΡΙΩΤΗ, «Η σημερινή κρίση της παιδείας», ό.π.).

111. Βλ. Κ.Δ. ΓΕΩΡΓΟΥΛΗΣ, «Περί το συζητούμενον εκπαιδευτικόν νομοσχέδιον...», ό.π., 13-9-1964.

112. Βλ. Π.Κ. ΓΕΩΡΓΟΥΝΤΖΟΣ, «Περί την αμελέτητον εκπαιδευτικὴν μεταρρύθμισιν...», ό.π., 28-8-1964.

113. «Είναι γεγονός αναμφισβήτητον ότι οι λαοί της Δύσεως μόνον επειδή εμαθήτευσαν επί αιώνων εις τα κλασσικά κείμενα, Ελληνικά και Λατινικά, κατώρθωσαν να δημιουργήσουν την ιδιάν των κλασσικὴν παράδοσιν» (Ι.Ν. ΘΕΟΔΩΡΑΚΟΠΟΥΛΟΣ, «Περί την εκπαιδευτικὴν μεταρρύθμισιν...», ό.π.).

114. Βλ. Λ. Ακρίτας (ΠΒ), 154.

115. Βλ. Κ.Δ. ΓΕΩΡΓΟΥΛΗΣ, «Περί το συζητούμενον εκπαιδευτικόν νομοσχέδιον...», ό.π.

116. «Ανθρωπισμός, Ελληνοχριστιανικός, Ελληνορωμαϊκός, Δυτικός πολιτισμός, είναι όροι συνώνυμοι, του πολιτισμού δε τούτου συστατικόν στοιχείον είναι η Ρώμη και η διαχλιμετής συνεχής επίδρασίς της εις τον σημερινόν κόσμον» (Ν.Π. ΚΟΝΤΟΛΕΩΝ, «Περί την αμελέτητον εκπαιδευτικὴν μεταρρύθμισιν...», ό.π.).

117. «Είπομεν, κ. βουλευταί, ότι ο κύριος στόχος, τέταρτος μεν κατά σειράν αναπτύξεως, πρώτος όμως τη τάξει, είναι ότι η Ε.Κ. επιδιώκει διά των διατάξεων του σχεδίου Ν.Δ. την περαιτέρω τόνωσιν της ανθρωπιστικής παιδείας. Δεν διαφεύγει της Ε.Κ. ότι το ωραίον, ότι το ευγενές, ότι το πνευματικόν εδημιουργήθη εις τους αρχαίους ελληνικούς χρόνους. Δεν διαφεύγει της Ε.Κ. ότι αυτήν την κληρονομίαν την διέδωσαν οι Λατίνοι, οι Ρωμαίοι και ότι συνεισέφερον και αυτοί τας ιδίας των αρετάς εις την δημιουργίαν του Ευρωπαϊκού πολιτισμού. Δεν διαφεύγει της Ε.Κ., ότι η συμβολή του Χριστιανισμού υπήρξε τεραστία εις την διαμόρφωσιν του πολιτισμού μας. Και επί όλων αυτών των σημείων και κατά διαφόρους εποχάς έχει απαντήσει εν τη αιθούση ταύτη ο Πρόεδρος της Κυβερνήσεως. Όταν εις παλαιότεραν εποχήν τον επισκέφθησαν Καθηγηταί και Διδάσκαλοι και τον ηρώτησαν: "Τώρα, που δεν υπάρχει η μεγάλη ιδέα, τι θα διδάσκωμεν", απήντησεν με την επιγραμματικότητα, η οποία τον διακρίνει: "Η μεγάλη ιδέα υπάρχει, είναι ο Ελληνοχριστιανικός πολιτισμός τον οποίον επιτάσσει το Σύνταγμα"» [Ν. Αλαβάνος (ΠΒ), 112-113].

ντζος¹¹⁸ θεωρεί ότι ο ελληνισμός μέσα από τη δράση του Διονυσίου του Θρακός επηρέασε τα αρχαία αλλά και τα σύγχρονα έθνη ως προς τη διαμόρφωση της «διδασκτικής» τους μεθόδου. Ο φιλελεύθερος διανοούμενος Ν. Ανδριώτης¹¹⁹ ισχυρίζεται ότι ο ελληνισμός έγινε το όχημα για τον εκχριστιανισμό των άλλων λαών, διότι πρόσφερε στη συγκεκριμένη θρησκεία τη γλώσσα του. Μάλιστα, η εμβέλεια του ελληνισμού εμφανίζεται ως καθοριστικής σημασίας και για το σύγχρονο κόσμο. Έτσι, ο Π. Μπρατσιώτης¹²⁰ υποστηρίζει ότι ο ελληνισμός εξακολουθεί να εμπνέει το έργο σύγχρονων διανοητών παγκοσμίου εμβέλειας, όπως το Βέρνερ Γαίγκερ στο έργο του με τίτλο «Παιδεία». Ο Π. Κανελλόπουλος¹²¹ διατυπώνει, επίσης, την άποψη ότι η Ελλάδα αποκτά παγκόσμια απήχηση και μέσα από τις μεταφράσεις έργων σύγχρονων Ελλήνων λογοτεχνών. Και ο Ε. Παπανούτσος¹²² συμπληρώνει ότι οι σύγχρονοι Έλληνες διακρίνονται για την επιστημονική τους ικανότητα, γι' αυτό και στελεχώνουν τα Πανεπιστήμια των ξένων χωρών.

Από τις χώρες του σύγχρονου κόσμου, σύμφωνα με την άποψη των Ν. Κοντολέοντα¹²³ και Ι. Θεοδωρακόπουλου¹²⁴, εξέχουσα θέση κατέχει η Γαλλία. Μάλιστα, η χώρα αυτή εμφανίζεται να οφείλει τη διεθνή ακτινοβολία της στο εκπαιδευτικό της σύστημα, το οποίο και στηρίζεται στην αρχαιοελληνική πνευματική παράδοση.

Ο Υφυπουργός Παιδείας Λ. Ακρίτας¹²⁵ τονίζει ότι, λόγω των «κοσμογονικών» αλλαγών που συμβαίνουν, τα μικρά κράτη για ν' αντεπεξέλθουν στις δυσκολίες και να κρατήσουν τη θέση τους στην ιστορία του κόσμου, ενώνονται σε ομοσπονδίες λαών. Έτσι, κι η Ελλάδα εισέρχεται στην ευρωπαϊκή οικογένεια και με τα συγκεκριμένα εκπαιδευτικά νομοσχέδια γίνεται προσπάθεια ώστε ο ελληνισμός, στηριζόμενος στην πολιτιστική του παράδοση, να οδηγηθεί σε μια ισότιμη άμλλα με τους άλλους ευρωπαϊκούς λαούς.

118. Βλ. Π.Κ. ΓΕΩΡΓΟΥΤΖΟΣ, «Περί την αμελέτητον εκπαιδευτικήν μεταρρύθμισιν...», ό.π., 27-8-1964.

119. Βλ. Ν. ΑΝΔΡΙΩΤΗΣ, «Η αναμόρφωσις της παιδείας. Αντίδρασις και σοφίσματα κατά του νέου νομοσχεδίου. Αρχαία κείμενα και μεταφράσεις, δημοτική και καθαρεύουσα, ο γλωσσικός κυκλών», *Το Βήμα*, 28-8-1964.

120. Βλ. Π.Ι. ΜΠΡΑΤΣΙΩΤΗΣ, «Περί τα συζητούμενα αμελέτητα μέτρα...», ό.π.

121. Βλ. «Διάλογος των κ.κ. Γ. Παπανδρέου - Π. Κανελλοπούλου επί του Ν.Δ. διά την εκπαιδευτικήν μεταρρύθμισιν...», ό.π.

122. Βλ. Ε.Π. ΠΑΠΑΝΟΥΤΣΟΣ, «Ανεπανόρθωτα», ό.π.

123. Βλ. Ν.Π. ΚΟΝΤΟΛΕΩΝ, «Περί την αμελέτητον εκπαιδευτικήν μεταρρύθμισιν...», ό.π.

124. Βλ. Ι.Ν. ΘΕΟΔΩΡΑΚΟΠΟΥΛΟΣ, «Περί την εκπαιδευτικήν μεταρρύθμισιν...», ό.π.

125. «Ζούμε εις μίαν από τας μεγαλυτέρας, τας πλέον ευαισθήτους κοσμογονικάς ώρας της ανθρωπότητος. Τα μικρά εθνικά κράτη τερματίζουν τον μακρόν βίον τους και πολυάνθρωποι ομοσπονδία λαών κατακρατούν τας θέσεις των εις την Ιστορίαν του κόσμου. Ιδιαίτερα η Ελλάς, έπειτα από σταδιοδρομίαν χιλιάδων ετών, προσδέεται σήμερα εις την ευρωπαϊκήν οικογένειαν. Παύει να είναι μία μικρά γεωγραφική απόφυσις της Βαλκανικής Χερσονήσου και επιθυμεί να καταστή ένας ζωντανός παλλόμενος οργανισμός της ευρωπαϊκής οικογενείας, ένας ζωντανός αμμός της ευρωπαϊκής οικογενείας» [Λ. Ακρίτας (ΠΒ), 137].

Τους φόβους του από την ένταξη της Ελλάδας στην Ευρωπαϊκή Κοινότητα εκφράζει ο Π. Μπρατσιώτης¹²⁶. Κι αναφέρεται στον κίνδυνο προσηλυτισμού των Ελλήνων μεταναστών στη Δ. Ευρώπη από τη δράση διαφόρων θρησκευτικών αιρετικών ομάδων, όπως οι Ιεχωβάδες. Γι' αυτό και ισχυρίζεται ότι ελληνισμός μπορεί να περισώσει τα εθνικά του χαρακτηριστικά στηριζόμενος, αποκλειστικά, στην ελληνική γλώσσα και την Ορθοδοξία.

Την ύπαρξη ενός υγιούς ανταγωνισμού στο διεθνές πλαίσιο της Ευρωπαϊκής Κοινότητας αποδέχεται η Ρ. Ιμβριώτη¹²⁷. Επίσης, ο Ε. Παπανούτσος¹²⁸ υπονοεί την εφαρμογή του εκπαιδευτικού δανεισμού στην πράξη. Και τούτο, καθώς δηλώνει διότι πριν από την εκπόνηση της μεταρρύθμισης του 1964 επιχειρήθηκε η ενημέρωση για τα εκπαιδευτικά πράγματα των ξένων κρατών κι έγινε η βιβλιογραφική προσέγγιση του ζητήματος της μεταρρύθμισης σε διεθνές επίπεδο. Άλλωστε, ο Λ. Ακρίτας¹²⁹ αγορεύοντας στη Βουλή υποστήριξε ότι από το ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα γίνεται αποδεκτή η ιδιαιτερότητα κι η πολιτισμική-ανθρωπιστική προσφορά των άλλων λαών. Αλλά κι η συντηρητική διανοούμενη Ελ. Ζαούση¹³⁰ αποδέχεται τις εκπαιδευτικές ανταλλαγές μεταξύ των διαφόρων λαών στην περίπτωση της απόσπασης αλλοδαπών καθηγητών, που θα διδάξουν τη γλώσσα της χώρας τους στα ελληνικά σχολεία.

Η Ε.Δ.Α. απορρίπτει¹³¹ την ξενική εξάρτηση της Ελλάδας διατυπώνοντας το επιχείρημα ότι τα ξένα κράτη κι οι διεθνείς οργανισμοί εργάζονται πάντοτε για την προώθηση των δικών τους συμφερόντων σε βάρος των ελληνικών. Μάλιστα, η Ρ. Ιμβριώτη¹³² ομιλεί για την ύπαρξη και προώθηση οργανωμένου σχεδίου από το Ν.Α.Τ.Ο. και την ελληνική «πλουτοκρατική ολιγαρχία», η οποία και θεωρεί ότι συνδέεται με τα ξένα κέντρα αποφάσεων, με στόχο την επιβολή του «σκοταδισμού», τη «φίμωση» και την «άλωση» της ψυχής της νεολαίας.

126. Βλ. στα Π.Ι. ΜΠΡΑΤΣΙΩΤΗΣ «Το μέγα εθνικόν θέμα...», ό.π. και «Περί τα συζητούμενα αμελέτητα μέτρα...», ό.π.

127. Βλ. Ρ. ΙΜΒΡΙΩΤΗ, «Η σημερινή κρίση της παιδείας», ό.π.

128. «Έπειτα, πιστεύετε ότι δεν εζήτησαν να ενημερωθούν (sc. η επιτροπή ειδικών για την εκπόνηση της εκπαιδευτικής μεταρρύθμισης του 1964) και στο τι γίνεται στις άλλες χώρες του κόσμου; Δεν προμηθεύτηκαν κείμενα νόμων, πρακτικά διεθνών συνεδρίων, ξένη βιβλιογραφία, για να θεμελιώσουν τις προτάσεις τους; Έτσι πρόχειρα και στο πόδι διαμορφώθηκε το νέο νομοθέτημα.» (Ε.Π. ΠΑΠΑΝΟΥΤΣΟΣ, «Οι επικρίσεις των "ειδικών"», Το Βήμα, 27-5-1965).

129. «Να τους διδάξωμεν (sc. στους μαθητές) ότι, έξω από τον αρχαίον ελληνισμόν, υπήρχε και ο αιγυπτιακός πολιτισμός και οι άλλοι πολιτισμοί, να διδάξωμεν την πολιτιστικήν προσφοράν κάθε λαού. Τότε μόνον θα έχη συλλάβει την ορθήν αναλογίαν. Να κάμη σύγκρισιν, να σχηματίση προσωπικήν γνώμην. Να αντιμετωπίση την μοίραν του» [Λ. Ακρίτας (ΠΒ), 156].

130. Βλ. Ελ. Ι. ΖΑΟΥΣΗ, «Επί της νέας εκπαιδευτικής μεταρρυθμίσεως...», ό.π., 2-9-1964.

131. Βλ. Επιτροπή Παιδείας Ε.Δ.Α., «Τα μέτρα της κυβέρνησης για την παιδεία», ό.π.

132. Βλ. Ρ. ΙΜΒΡΙΩΤΗ, «Η σημερινή κρίση της παιδείας», ό.π.

5. Συμπεράσματα

Η ανάλυση και επεξεργασία του ερευνητικού μας υλικού μάς επιτρέπει να καταλήξουμε στα ακόλουθα συμπεράσματα:

- Η χρήση του συγκριτικού επιχειρήματος τόσο από τους πολιτικούς, κατά τη συζήτηση των εκπαιδευτικών νομοσχεδίων στη Βουλή, όσο και από τους διανοούμενους, κατά τη διατύπωση των απόψεών τους στον ημερήσιο Τύπο, εμφανίζεται ως ένα αποτελεσματικό μέσο πειθούς είτε για την υιοθέτηση των προτεινόμενων εκπαιδευτικών μέτρων είτε για την αναίρεση και αναστολή τους. Η καταφυγή στα εκπαιδευτικά πράγματα των άλλων χωρών γίνεται με επιλεκτικό τρόπο, καθώς η εκάστοτε επιχειρηματολογία εστιάζεται σε συγκεκριμένους τομείς ή όψεις της εκπαιδευτικής τους πραγματικότητας, χωρίς, εκτός ελαχίστων εξαιρέσεων, να υφίσταται η επιστημονική τεκμηρίωση για τα εκφραζόμενα επιχειρήματα. Η συγκριτική επιχειρηματολογία, στο μεγαλύτερο μέρος της, χαρακτηρίζεται από *αποσπασματικότητα* και *γενίκευση*, ενώ μέσα από αυτήν επιδιώκεται η *νομιμοποίηση* των απόψεων των εκφραστών της.
- Η υποστήριξη των απόψεων με καταφυγή στο συγκριτικό επιχείρημα από τους εκπροσώπους του φιλελεύθερου και του συντηρητικού χώρου ακολουθεί αντίστροφη πορεία σχετικά με το πεδίο, που επιλέγεται για τη διατύπωση των επιχειρημάτων τους. Πιο συγκεκριμένα, οι φιλελεύθερες δυνάμεις εκφράζονται, κυρίως, κατά τη συζήτηση των εκπαιδευτικών νομοσχεδίων στη Βουλή, ενώ οι συντηρητικές δυνάμεις επιλέγουν την παρουσίαση των απόψεών τους μέσα από τις στήλες του ιδεολογικά συμβατού προς αυτές Τύπου.
- Η αντιπαράθεση απόψεων μεταξύ των φιλελεύθερων και των συντηρητικών διανοούμενων, γίνεται, σε διαφορετικά έντυπα, αυτόνομη, αν αναλογιστεί κανείς ότι σε εποχή έντονης πολιτικής πόλωσης ο Τύπος σχεδόν ταυτίζεται με συγκεκριμένες πολιτικές δυνάμεις. Έτσι, οι δεύτεροι αναπτύσσουν τα επιχειρήματά τους μέσα από τις στήλες της εφημερίδας *Η Καθημερινή*, ενώ οι πρώτοι τους απαντούν μέσα από τις σελίδες της εφημερίδας *Το Βήμα*. Ο χώρος έκφρασης των αριστερών διανοούμενων είναι η εφημερίδα *Αυγή*¹³³. Η κάθε πλευρά, στην περίπτωση της παρουσίασης των απόψεών της μέσω του τύπου, φαίνεται ότι απευθύνεται, συνειδητά, σ' εκείνους τους αναγνώστες, που διακρίνονται από ιδεολογική συγγένεια μαζί της. Συνεπώς, οι συγκεκριμένες ιδεολογικές προτιμήσεις - επιλογές των διανοούμενων για το «βήμα έκφρασης» των απόψεών τους φανερώνουν, ενδεχομένως, ιδεολογικές - πολιτικές σκοπιμότητες και επιχειρούν τόσο τη διέγερση του συναισθήματος των αποδεκτών των μηνυμάτων τους, όσο και την περιχαράκωσή τους. Τελικά, τα σχετικά κείμενα των διανοούμενων φαίνεται να μην απευθύνονται ευθέως σε κάποιο συγκεκριμένο κοι-

¹³³ Οι θέσεις της Ε.Δ.Α. για την εκπαίδευση αλλά και την εκπαιδευτική μεταρρύθμιση του 1964 είναι καταγεγραμμένες στον τόμο: *Εκπαιδευτική Μεταρρύθμιση: συζητήσεις, κρίσεις, απόψεις*, Αθήνα: Προοδευτική Παιδεία 1966.

νό. Μέσα από τα δημοσιεύματά τους ανακαλύπτουμε μια αντιπαλότητα/σύγκρουση που μοιάζει πολύ με τις αντίστοιχες συγκρούσεις των πολιτικών στη Βουλή (η οξύτητα και πόλωση στη Βουλή συνοδεύεται-εναρμονίζεται πλήρως με την πόλωση και την οξύτητα της σύγκρουσης των διανοούμενων). Θα μπορούσαμε να πούμε ότι η οξύτητα των «επιθέσεων» των συντηρητικών διανοούμενων ενάντια στους μεταρρυθμιστές είναι, συχνά, οξύτερη από την αντίστοιχη των συντηρητικών πολιτικών.

- Οι συντηρητικοί διανοούμενοι, που καταφεύγουν στο συγκριτικό επιχείρημα, προέρχονται από παραδοσιακά κέντρα «αντίδρασης» (συντηρητικοί «κρατικοδίαιτοι διανοούμενοι», «Ένωση Ελλήνων Φιλολόγων», Φιλοσοφική και Θεολογική Σχολή του Πανεπιστημίου Αθηνών). Από αυτούς διακρίνεται η μορφή του πρώην Γενικού Γραμματέα του Υπουργείου Παιδείας Κ. Γεωργούλη¹³⁴. Ο λόγος των συντηρητικών διανοούμενων είναι, συχνά, οξύς, ισοπεδωτικός, αρνητικός, επιθετικός, χωρίς να καταλήγει σε θετική πρόταση, σε αντίθεση με το λόγο της αριστεράς που, συνήθως, παρουσιάζει τη δική της εκπαιδευτική πολιτική. Η κόντρα Κ. Γεωργούλη-Ε. Παπανούτσου σίγουρα έχει και στοιχεία προσωπικής βεντέτας, αν θυμηθούμε ότι αυτή η κόντρα έχει το ιστορικό της υπόβαθρο: το 1951, ο Γ. Παπανδρέου θα θυσιάσει τον Ε. Παπανούτσο από Γενικό Γραμματέα του ΥΠ.Ε.Π.Θ. υπέρ του Κ. Γεωργούλη.
- Από την πλευρά του φιλελεύθερου χώρου η συγκριτικής υφής πολιτική επιχειρηματολογία εκδηλώνεται στη Βουλή, κυρίως, από τον Υφυπουργό Παιδείας Λ. Ακρίτα, και στον Τύπο από το Γενικό Γραμματέα του Υπουργείου Ε. Παπανούτσο. Συνεπώς, η ουσιαστική σχετική παρέμβαση για τη στήριξη και προβολή των εκπαιδευτικών νομοσχεδίων του 1964 γίνεται από τα κορυφαία κυβερνητικά στελέχη της εκπαιδευτικής ιεραρχίας. Τέλος, στη χρήση του συγκριτικού επιχειρήματος από την πλευρά της αριστεράς προβαίνει, κυρίως, η παιδαγωγός Ρ. Ιμβριώτη, που είναι γνώστης των κλασικών μαρξιστικών κειμένων για την εκπαίδευση, καθώς και της πορείας της σοβιετικής εκπαίδευσης.
- Αντικείμενο της συγκριτικής επιχειρηματολογίας των φιλελεύθερων πολιτικών είναι, κυρίως, το θεσμικό πλαίσιο της εκπαίδευσης (οργάνωση - δομή-λειτουργία εκπαίδευσης, σχολικά προγράμματα, εκπαιδευτικές δαπάνες). Αντίθετα, η συγκριτική επιχειρηματολογία στην περίπτωση των συντηρητικών πολιτικών αλλά και των διανοούμενων αναφέρεται, κυρίως, στο ιδεολογικό πλαίσιο της εκπαίδευσης (προσανατολισμός του εκπαιδευτικού συστήματος, φιλοσοφικές αρχές που το διέπουν). Είναι προφανές ότι ο συντηρητικός χώρος δίνει έμφαση στην ιδεολογικο-πολιτική λειτουργία του σχολείου, στον ηθικοπλαστικό-χειραγωγικό του ρόλο, ενώ, με τη μεταρρυθμιστική προσπάθεια του 1964, επιχει-

134. Σημειωτέον ότι ο Κ. Γεωργούλης, παλιός συνεργάτης του Γεωργίου Παπανδρέου στο Υπουργείο Παιδείας το 1951, θα παραμείνει στην Εκτελεστική Επιτροπή του Ι.Κ.Υ. καθόλη τη διάρκεια της μεταρρυθμιστικής προσπάθειας του 1964. Ενώ, δηλαδή, συμμετέχει σε κρατικό θεσμό και μάλιστα στην Εκτελεστική του Επιτροπή, παράλληλα, βάλλει κατά των «εργοδοτών» του.

ρείται μια στροφή του σχολείου στον πρακτικό βίο (απόδοση στο σχολείο της οικονομικής αποτελεσματικότητας). Σχεδόν ανύπαρκτη είναι η αναλυτική παρουσίαση του συγκριτικού επιχειρήματος, που χαρακτηρίζεται από ακρίβεια της εστίασης, αυξημένη αντικειμενικότητα, σαφήνεια και επιμέλεια της τεκμηρίωσης. Αντίθετα, το σύνολο σχεδόν του συγκριτικού πληροφοριακού υλικού της ανάλυσής μας διακρίνεται από την αποσπασματικότητα στη συλλογή των συγκριτικών δεδομένων και από τη γενικότητα της παρουσιάσής τους.

- Στην περίπτωση της εκπαιδευτικής μεταρρυθμιστικής προσπάθειας του 1964, δε φαίνεται να υπάρχει, πάντοτε, σύμπλευση μεταξύ των διανοούμενων και των πολιτικών του ίδιου ιδεολογικού χώρου, ως προς την ποιότητα των επιχειρημάτων τους ως προς τις εκτιμήσεις - αξιολογήσεις τους, που γίνονται με τη χρήση του συγκριτικού επιχειρήματος, με εξαίρεση την περίπτωση της αριστεράς, που διακρίνεται για την ιδεολογική συνοχή του λόγου της. Και τούτο, διότι οι συντηρητικοί και λιγότερο οι φιλελεύθεροι διανοούμενοι δε φαίνεται να έχουν πάντοτε «θεσμική σχέση» με τους αντίστοιχους πολιτικούς του χώρου τους, με εξαίρεση την περίπτωση του Ε. Παπανούτσου, που ως Γενικός Γραμματέας του Υπουργείου Παιδείας εργάζεται για την προώθηση και επιτυχή εφαρμογή της μεταρρύθμισης, αλλά και του Ι. Κακριδή που είναι πρόεδρος του Π.Ι.
- Μέσω των αναφορών στα εκπαιδευτικά πράγματα των άλλων χωρών παρουσιάζονται είτε τα θετικά είτε τα αρνητικά αποτελέσματα από την εφαρμογή σε αυτές του προτεινόμενου για υιοθέτηση ή απόρριψη εκπαιδευτικού μέτρου. Μάλιστα, οι αξιολογήσεις αυτές φαίνεται ότι εναρμονίζονται με τις ιδεολογικές προτιμήσεις του κοινού, στο οποίο απευθύνονται οι διανοούμενοι ή οι πολιτικοί. Έτσι, από την πλευρά του συντηρητικού χώρου εκφράζεται η απέχθεια για την εκπαιδευτική πολιτική και πρακτική των σοσιαλιστικών χωρών. Αντίθετα, από την πλευρά των αριστερών διανοούμενων παρουσιάζεται θετικά η εκπαιδευτική πραγματικότητα των Ανατολικών χωρών. Βέβαια, οι φιλελεύθεροι πολιτικοί και διανοούμενοι δεν προβαίνουν σε αρνητικές αξιολογικές κρίσεις για την εκπαιδευτική πραγματικότητα των παραπάνω χωρών. Πρέπει να σημειώσουμε εδώ ότι η αριστερή αντιπολίτευση έδωσε κριτική στήριξη στη μεταρρύθμιση του 1964. Η τελευταία παρατήρηση δεν απεικονίζει την πάγια θέση των εκπροσώπων του φιλελεύθερου χώρου, κατά τη διάρκεια των διαφόρων εκπαιδευτικών μεταρρυθμιστικών επεισοδίων του αιώνα μας, καθώς η στάση τους συμπλέει περισσότερο με αυτή των συντηρητικών διανοούμενων και πολιτικών.
- Από την πλευρά των συντηρητικών διανοούμενων, με το συγκριτικό επιχειρήμα, επιδιώκεται, συχνά, η ψυχροσυναισθηματική και ιδεολογική διέγερση των αναγνωστών τους, καθώς επαναλαμβάνεται η προσφιλής, στους συγκεκριμένους κύκλους, επίκληση του «κομμουνιστικού κινδύνου». Έτσι, υποστηρίζεται ότι κάποιες εκπαιδευτικές παρεμβάσεις, όπως η ίδρυση του Π.Ι., αποτελούν απόδειξη του δανεισμού μέτρων από τις ανατολικές χώρες και, ειδικότερα, την πρώην Α. Γερμανία. Το γεγονός αυτό συνδέεται άμεσα με την πρόκληση συγκινησιακών φορτίσεων και την ενίσχυση του αρνητισμού των συντηρητικών πο-

λιτών σχετικά με τη νομιμοποίηση κι εφαρμογή των συγκεκριμένων εκπαιδευτικών μέτρων.

- Τόσο οι διανοούμενοι όσο κι οι πολιτικοί αντλούν εκπαιδευτικά παραδείγματα κυρίως από την ευρωπαϊκή ήπειρο. Αυτό θα πρέπει να αποδοθεί στο γεγονός ότι οι περισσότεροι από τους διανοητές που μνημονεύονται εδώ έχουν σπουδάσει σε ευρωπαϊκές χώρες, καθώς και στις επιστημονικές ανταλλαγές που αναπτύσσονται, ιδιαίτερα αυτή την περίοδο, ανάμεσα στην Ελλάδα και τις άλλες ευρωπαϊκές χώρες. Μάλιστα, η Γαλλία προβάλλεται ιδιαίτερα και θεωρείται ως αξιόλογο εκπαιδευτικό πρότυπο από την πλευρά των εκπροσώπων τόσο του συντηρητικού όσο και του προοδευτικού ιδεολογικά χώρου. Επίσης, θετικά αξιολογείται το εκπαιδευτικό σύστημα της Ιταλίας και της Δ. Γερμανίας.
- Σημαντική διαφοροποίηση μεταξύ των εκπροσώπων του φιλελεύθερου και του συντηρητικού ιδεολογικά χώρου σημειώνεται ως προς την εκτίμηση του εκπαιδευτικού συστήματος της Αγγλίας, των Η.Π.Α. και των Σκανδιναβικών χωρών. Πιο συγκεκριμένα, σε θετικά σχόλια προβαίνουν οι διανοητές της πρώτης περίπτωσης, ενώ εκείνοι της δεύτερης κάνουν αρνητικές κρίσεις. Η διαφορετική, αρνητική στάση των συντηρητικών διανοούμενων ερμηνεύεται από την ανάπτυξη του τεχνολογικού πολιτισμού στις χώρες αυτές, γεγονός που φαίνεται να επηρεάζει την εκπαιδευτική τους πραγματικότητα και να έρχεται σε αντίθεση με τις παραδοσιακές δομές του ελληνικού εκπαιδευτικού συστήματος (κλασικιστικός προσανατολισμός - αρχαιολατρία). Οι διανοητές του συντηρητικού, αλλά και, σε κάποιες περιπτώσεις, και του φιλελεύθερου χώρου δε φαίνεται να ξεφεύγουν ουσιαστικά από την κυρίαρχη παραδοσιακή εκπαιδευτική φιλοσοφία και λογική. Έτσι, δεν είναι τυχαίο ότι οι φοβίες από τη συμμετοχή της Ελλάδας στο διεθνές πολιτικο-οικονομικό περιβάλλον και την Ευρωπαϊκή Κοινότητα αντιμετωπίζονται με την προβολή του ιστορικού μεγαλείου του ελληνισμού και την πολιτιστική του προσφορά στους άλλους λαούς.

Ο ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟΣ «ΔΑΝΕΙΣΜΟΣ» ΣΤΗΝ ΕΠΙΧΕΙΡΗΜΑΤΟΛΟΓΙΑ ΤΩΝ ΔΙΑΝΟΟΥΜΕΝΩΝ ΚΑΙ ΤΩΝ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΚΑΤΑ ΤΟ ΜΕΤΑΡΡΥΘΜΙΣΤΙΚΟ ΕΠΕΙΣΟΔΙΟ ΤΟΥ 1964

Περίληψη

Η παρούσα μελέτη εστιάζεται στην ανίχνευση του «συγκριτικού επιχειρήματος», δηλαδή στις αναφορές σε ξένα εκπαιδευτικά συστήματα που υπάρχουν σε κείμενα ομιλιών ή άρθρων πολιτικών και διανοούμενων και έχουν σχέση με θέματα εκπαιδευτικής πολιτικής και εκπαιδευτικής μεταρρύθμισης με αφορμή την εκπαιδευτική μεταρρύθμιση του 1964/45.

Χρησιμοποιώντας τη μέθοδο της «ανάλυσης περιεχομένου», θα επιχειρήσουμε, στηριγμένοι σε πρωτογενείς πηγές (πρακτικά Βουλής και σχετικά άρθρα εφημερίδων), να καταγράψουμε και να ερμηνεύσουμε τις συγκριτικές αναφορές.

Στα ερωτήματα που τέθηκαν και στα οποία επιχειρούμε να απαντήσουμε συγκαταλέγονται και τα ακόλουθα:

Κύριο ερώτημά μας είναι αν υπάρχουν διαφορές στη χρήση του συγκριτικού επιχειρήματος ανάμεσα στους πολιτικούς και τους διανοούμενους.

Ακόμη, δευτερεύοντα ερωτήματα είναι:

- Ποια είναι η μορφή του συγκριτικού επιχειρήματος;
- Σε ποια συγκεκριμένα θέματα επικεντρώνεται το συγκριτικό επιχείρημα;
- Ποια είναι η σχέση του συγκριτικού επιχειρήματος με τα ιδεολογικά και πολιτικά πιστεύω των διανοούμενων και των πολιτικών;

EDUCATIONAL «BORROWING» IN THE ARGUMENTATION OF GREEK INTELLIGENTSIA AND GREEK POLITICIANS THROUGH THE REFORM EPISODE OF 1964

Summary

The present work focuses on the identification and interpretation of the “comparative argument”, namely, the references to the educational policies and practices of other countries made by Greek politicians and the Greek intelligentsia for and against the educational reforms. The analysis will focus on the educational reform of 1964.

Employing the method of “content analysis”, we will try, on the basis of original sources (e.g. parliamentary minutes/debates and newspapers articles) to both write down and interpret the comparative references.

The main question is the following:

- Do politicians and intelligentsia use the comparative argument in a different way?

The secondary questions, are:

- What is the form of the comparative argument?
- On what particular issues and practices is comparative argument centered around?
- What is its relationship with the ideological-political believes of the intelligentsia as well as those of politicians?

Βιβλιογραφία

Ελληνόγλωσση

- ΒΑΜΒΟΥΚΑΣ, Μ., *Εισαγωγή στην Ψυχοπαιδαγωγική έρευνα και μεθοδολογία*, Αθήνα: Γρηγόρης 1988.
- ΔΗΜΑΡΑΣ, Α., *Η Μεταρρύθμιση που δεν έγινε, Τεκμήρια Ιστορίας 1895-1967*, τ. Β'. Αθήνα: Ερμής 1988.
- ΙΜΒΡΙΩΤΗ, Ρ., «Η σημερινή κρίση της παιδείας», στο *Εκπαιδευτική Μεταρρύθμιση: συζητήσεις, κρίσεις, απόψεις*, Αθήνα: Προοδευτική Παιδεία 1966.
- ΚΟΥΣΤΟΥΡΑΚΗΣ, Γ., *Όψεις της Εθνικής Ταυτότητας στα σχολικά εγχειρίδια Γλώσσας και Ιστορίας του Δημοτικού Σχολείου: Η περίπτωση της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας (1958/59-1997)*, Διδακτορική Διατριβή, Πανεπιστήμιο Πατρών, Πάτρα 1997.
- , «Μεθοδολογία της Έρευνας: Η Μέθοδος της Ανάλυσης Περιεχομένου», στο Χ. ΤΕΡΕΖΗΣ και Γ. ΚΟΥΣΤΟΥΡΑΚΗΣ, *Μεθοδολογικά Προλεγόμενα στη Διδακτική των Θεσηκευτικών*, Αθήνα: τυπωθήτω - Γ. Δαρδανός 1996, σσ. 28-41.
- ΜΑΤΘΑΙΟΥ, Δ., *Συγκριτική Σπουδή της Εκπαίδευσης: Θεωρήσεις και Ζητήματα*, Αθήνα 1997.
- ΜΑΤΘΑΙΟΥ, Δ., «Συγκριτική Εκπαίδευση και Εκπαιδευτική Πολιτική. Απ' τις σειρήνες στην προκρούστεια κλίνη ή περί δογμάτων λόγος στη συγκριτική σπουδή της εκπαίδευσης», στον τιμητικό τόμο για τον Ανδρέα Καζαμία (υπό έκδοση από τις εκδόσεις Gutenberg, επιμ. Σ. Μπουζάκης).
- ΜΠΟΥΖΑΚΗΣ, Σ., *Νεοελληνική Εκπαίδευση (1821-1985)*, Αθήνα: Gutenberg 1986.
- ΜΠΟΥΖΑΚΗΣ, Σ., *Εκπαιδευτικές Μεταρρυθμίσεις στην Ελλάδα Πρωτοβάθμια και Δευτεροβάθμια Γενική και Τεχνικοεπαγγελματική Εκπαίδευση, τ. Β' (Μεταρρυθμιστικές προσπάθειες 1959-1964-1976/77-1985)*, Αθήνα: Gutenberg 1995.
- ΜΠΟΥΖΑΚΗΣ, Σ., *Γεώργιος Παπανδρέου: Ο Πολιτικός της Παιδείας (1933-1968)*, τ. Β', Αθήνα: Gutenberg 1999.
- ΜΠΟΥΖΑΚΗΣ, Σ., ΚΟΥΣΤΟΥΡΑΚΗΣ, Γ., ΜΠΕΡΔΟΥΣΗ, Ε., «Η ελκυστική χρήση του συγκριτικού επιχειρήματος στο λόγο των πολιτικών (Μεταρρυθμιστικό Επεισόδιο 1929)», Διεθνές Συνέδριο της Παιδαγωγικής Εταιρείας Ελλάδος, Ναύπακτος Νοέμβριος 1998.
- ΡΟΗΡΣ, Η., «Συγκριτική Εκπαίδευση και Διεθνής Παιδαγωγική σ' ένα διεθνοποιημένο κόσμο» (μτφρ. Φ.Σ. Κοσσυβάκη-Αθανασάκη), στο Σ. ΜΠΟΥΖΑΚΗΣ, *Συγκριτική Παιδαγωγική III*, Αθήνα: Gutenberg 1993, σσ. 20-21.
- «Διάλογος των κ.κ. Γ. Παπανδρέου - Π. Κανελλοπούλου επί του Ν.Δ. διά την εκπαιδευτικήν μεταρρύθμισιν. Η αγόρευσις του αρχηγού της Ε.Ρ.Ε. κ. Κανελλοπούλου», *Η Καθημερινή*, 2-9-1964.
- «Εκπαιδευτική Μεταρρύθμιση: συζητήσεις, κρίσεις, απόψεις», Αθήνα: Προοδευτική Παιδεία 1966.
- Ανακοίνωση της Επιτροπής Παιδείας της Ε.Δ.Α., «Τα μέτρα της Κυβέρνησης για την Παιδεία», *Αυγή*, 24-11-1963.

Ξενόγλωσση

- BERELSON, B., *Content Analysis in the Communication Research*, N.Y.: Falmer Press 1952.
- BOUZAKIS, S., BERDOUSI, E., KOUSTOURAKIS, G., "The Comparative Argument in the Greek Reforms of General and Technical-Vocational Education, 1959-1985", 17th C.E.S.E.

- (Comparative Education Society in Europe). Conference: Education and the Structuring of the European Space: Centre-Periphery, North-South, Identity-Otherness, Athens, October 13-18, 1996.
- GONON, P., *Das internationale Argument in der Bildungsreform, Die Rolle internationaler Bezüge in den bildungspolitischen Debatten zur schweizerischen Berufsbildung und zur englischen Reform der Sekundarstufe II*, Peter Lang Verlag, Bern, Berlin, Frankfurt/M New York, Paris, Wien 1998.
- GRAWITZ, M., *Méthodes des sciences sociales*, Paris: Dalloz 1979⁴ (Athènes ed.)
- KRIPPENDORFF, K., *Content Analysis. An Introduction to its Methodology*, Newbury Park: Sage Publ. 1980.
- NOACH, H., «The Use and Abuse of Comparative Education», στο G.P. ALDBACH, P.G. KELLY (Eds), *New Approaches to Comparative Education*, The University of Chicago Press, Chicago and London 1986, σσ. 153-165.
- PHILLIPS, D., «Neither a Borrower nor a Leader Be? The Problems of Cross-national Attraction in Education», *Comparative Education*, Vol. 25, No 3, 1989, σσ. 267-274.
- SADLER, M., «How far can we learn anything of practical value from the study of foreign systems of education», *Comparative Education Review*, 7, 1964, σσ. 307-314.
- TRACE, A., S., *What Ivan Knows and Johnny Doesn't*; Random House, N.Y., 1961.
- ZYMEK, B., *Das Ausland als Argument in der pädagogischen Reformdiskussion*, Aloys Henn Verlag, Kastellaun 1975.

Πηγές

A. Επιχειρηματολογία Πολιτικών

Εισηγητική Έκθεση του Νομοθετικού Διατάγματος 4379/1964 «Περί οργάνωσης και διοικήσεως της Γενικής (Στοιχειώδους και Μέσης) Εκπαιδεύσεως».

ΠΡΑΚΤΙΚΑ ΒΟΥΛΗΣ

Συνεδρίασις ΚΓ, Πέμπτη 27 Αυγούστου 1964.

Συνεδρίασις ΚΔ, Παρασκευή 28 Αυγούστου 1964.

Συνεδρίασις ΚΕ, Τρίτη 1 Σεπτεμβρίου 1964.

B. Επιχειρηματολογία Διανοουμένων

N. ΑΝΔΡΙΩΤΗΣ, «Η αναμόρφωσις της παιδείας. Αντίδρασις και σοφίσματα κατά του νέου νομοσχεδίου», *Το Βήμα*, 27-8-1964.

N. ΑΝΔΡΙΩΤΗΣ, «Η αναμόρφωσις της παιδείας. Αντίδρασις και σοφίσματα κατά του νέου νομοσχεδίου. Αρχαία κείμενα και μεταφράσεις, δημοτική και καθαρεύουσα, ο γλωσσικός κυκλώνας», *Το Βήμα*, 28-8-1964.

Κ.Δ. ΓΕΩΡΓΟΥΛΗΣ, «Περί την νέαν εκπαιδευτικὴν μεταρρύθμισιν». Η διδασκαλία της αρχαίας ελληνικῆς γραμματείας διὰ μεταφράσεων αποτελεί αξιοπερίεργον εφεύρημα. Αι προτεινόμεναι ως προς την σχολικὴν γλώσσαν καινοτομίαι θα επιτείνουν την ἤδη επικρατούσαν σύγχυσιν και αναρχίαν», *Η Καθημερινή*, 6-8-1964.

⁶⁰ Κ.Δ. ΓΕΩΡΓΟΥΛΗΣ, «Περί την νέαν εκπαιδευτικὴν μεταρρύθμισιν». Εκπληκτικὴ ἀντίθεσις μεταξύ επαγγελίων και ἐπιδιώξεων. (Ανακρίβειαι, ἀντιφάσεις και ἀνευλικρίνεια)», *Η Καθημερινή*, 4-8-1964.

- Κ.Δ. ΓΕΩΡΓΟΥΛΗΣ, «Περί την νέαν εκπαιδευτικήν μεταρρύθμισιν». Η μονολιθική διάρθρωσις της Μέσης Εκπαιδύσεως ουδεμίαν λαμβάνει μέριμναν περί επαγγελματικού προσανατολισμού. Η επιχειρουμένη μεταρρύθμισις είναι αναχρονιστική και οπισθοδρομική», *Η Καθημερινή*, 5-8-1964.
- Κ.Δ. ΓΕΩΡΓΟΥΛΗΣ, «Περί το αμελέτητον εκπαιδευτικόν νομοσχέδιον. Η σαθρότης του νέου σχολικού προγράμματος του προτεινομένου υπό της εκπαιδευτικής μεταρρυθμίσεως. Η ανεπάρκεια της διαρκείας φοιτήσεως εις τα σχολεία και των δύο βαθμίδων», *Η Καθημερινή*, 19-8-1964.
- Κ.Δ. ΓΕΩΡΓΟΥΛΗΣ, «Περί το αμελέτητον εκπαιδευτικόν νομοσχέδιον. Η σαθρότης του νέου σχολικού προγράμματος του προτεινομένου υπό της εκπαιδευτικής μεταρρυθμίσεως. Εάν τεθή εις εφαρμογήν η προτεινομένη μεταρρύθμισις θα επακολουθήση εις επικίνδυνον βαθμόν πτώσις της στάθμης της επιστημονικής μορφώσεως», *Η Καθημερινή*, 20-8-1964.
- Κ.Δ. ΓΕΩΡΓΟΥΛΗΣ, «Περί την αμελέτητον εκπαιδευτικήν μεταρρύθμισιν. Η Δευτέρα περισσότερον ατυχής συνέχεια μιας απολογητικής απαντήσεως», *Η Καθημερινή*, 30-8-1964.
- Κ.Δ. ΓΕΩΡΓΟΥΛΗΣ, «Περί το συζητούμενον εκπαιδευτικόν νομοσχέδιον. Η αντιδημοκρατική και συνοδοιπορική νοοτροπία της εκπαιδευτικής μεταρρυθμίσεως. Διωγμός της ελληνικής γλώσσης και συνοδοιπορία», *Η Καθημερινή*, 13-9-1964.
- Κ.Δ. ΓΕΩΡΓΟΥΛΗΣ, «Περί το συζητούμενον εκπαιδευτικόν νομοσχέδιον. Η αντιδημοκρατική και συνοδοιπορική νοοτροπία της εκπαιδευτικής μεταρρυθμίσεως. (Υπό τον μανδύαν της δημοκρατίας η μαζοποίηση)», *Η Καθημερινή*, 15-9-1964.
- Κ.Δ. ΓΕΩΡΓΟΥΛΗΣ, «Περί το επιχειρούμενον έγκλημα κατά της εθνικής αγωγής. Η επέκτασις της δωρεάν παιδείας αποτελεί πλασματικόν ωραιολόγημα. Η Ελλάς πρωτοπόρος εις τον διωγμόν της ελληνικής γλώσσης. Απαραίτητος η προσωπική παρέμβασις του κ. Πρωθυπουργού», *Η Καθημερινή*, 20-9-1964.
- Κ.Δ. ΓΕΩΡΓΟΥΛΗΣ, «Περί τα αμελέτητα εκπαιδευτικά μέτρα. Ο κυβερνητικός μονόλογος επί της εκπαιδευτικής μεταρρυθμίσεως. Η αντιδιαλεκτική ακαμψία των συνεργαζομένων εις την επιτροπήν εξουσιοδοτήσεως κυβερνητικών κομμάτων», *Η Καθημερινή*, 27-9-1964.
- Κ.Δ. ΓΕΩΡΓΟΥΛΗΣ, «Περί τα αμελέτητα εκπαιδευτικά μέτρα. Ο κυβερνητικός μονόλογος επί της εκπαιδευτικής μεταρρυθμίσεως. Ο υποβιβασμός των Θρησκευτικών εις μη βασικόν μάθημα. – Η διδασκαλία της αρχαίας ελληνικής εις τα κλασσικά γυμνάσια των δυτικοευρωπαϊκών χωρών. – Η εκπαιδευτική μεταρρύθμισις πρέπει ν' ανασυζητηθή εις την Βουλήν», *Η Καθημερινή*, 29-9-1964.
- Π.Κ. ΓΕΩΡΓΟΥΛΗΣ, «Περί την αμελέτητον εκπαιδευτικήν μεταρρύθμισιν. Διά των νέων εκπαιδευτικών νομοσχεδίων καταλύεται η ελληνική εκπαιδευτική παράδοσις. Μόνη η Ελλάς, εξ όλου του πεπολιτισμένου κόσμου, απολακτίζει την παράδοσιν της! Α», *Η Καθημερινή*, 27-8-1964.
- Π.Κ. ΓΕΩΡΓΟΥΛΗΣ, «Περί την αμελέτητον εκπαιδευτικήν μεταρρύθμισιν. Διά των νέων εκπαιδευτικών νομοσχεδίων καταλύεται η ελληνική εκπαιδευτική παράδοσις. Β», *Η Καθημερινή*, 28-8-1964.
- «Διάλογος των κ.κ. Γ. Παπανδρέου – Π. Κανελλοπούλου επί του Ν.Δ. διά την εκπαιδευτικήν μεταρρύθμισιν. Η αγόρευσις του αρχηγού της Ε.Ρ.Ε. κ. Κανελλοπούλου», *Η Καθημερινή*, 2-9-1964.
- Επιτροπή Παιδείας Ε.Δ.Α., «Τα μέτρα της κυβέρνησης για την παιδεία», *Αυγή*, 23-11-1963.

- Ι.Ν. ΘΕΟΔΩΡΑΚΟΠΟΥΛΟΣ, «Περί την εκπαιδευτικήν μεταρρύθμισιν. Το νέον περί παιδείας νομοθέτημα», *Η Καθημερινή*, 2-8-1964.
- ΕΛ. Ι. ΖΑΟΥΣΗ, «Επί της νέας εκπαιδευτικής μεταρρυθμίσεως. Μερικαί σκέψεις περί το εκπαιδευτικόν νομοσχέδιον. Α'», *Η Καθημερινή*, 1-9-1964.
- ΕΛ. Ι. ΖΑΟΥΣΗ, «Επί της νέας εκπαιδευτικής μεταρρυθμίσεως. Μερικαί σκέψεις περί το εκπαιδευτικόν νομοσχέδιον», *Η Καθημερινή*, 2-9-1964.
- Ρ. ΙΜΒΡΙΩΤΗ, «Το εννιάχρονο βασικό σχολείο. Γενικές αρχές», *Αυγή*, 28-4-1964.
- Ρ. ΙΜΒΡΙΩΤΗ, «Η ύλη και το πρόγραμμα του εννιάχρονου βασικού σχολείου», *Αυγή*, 9-5-1964.
- Ρ. ΙΜΒΡΙΩΤΗ, «Η Μέθοδος και ο Δάσκαλος του εννιάχρονου βασικού σχολείου», *Αυγή*, 29-5-1964.
- Ρ. ΙΜΒΡΙΩΤΗ, «Μέση γενική παιδεία», *Αυγή*, 19-6-1964.
- Ρ. ΙΜΒΡΙΩΤΗ, «Τεχνική και επαγγελματική παιδεία. Οι προοπτικές», *Αυγή*, 20-6-1964.
- Ρ. ΙΜΒΡΙΩΤΗ, «Το Παιδαγωγικό Ινστιτούτο. Οι σκοποί και το έργο του», *Αυγή*, 31-1-1965.
- Ρ. ΙΜΒΡΙΩΤΗ, «Η σημερινή κρίση της παιδείας», στο *Εκπαιδευτική Μεταρρύθμιση: συζητήσεις, κρίσεις, απόψεις*, Αθήνα: Προοδευτική Παιδεία 1966.
- Ι.Θ. ΚΑΚΡΙΔΗΣ, «Το εκπαιδευτικό νομοσχέδιο και οι επικριτές του. Η πανάρχαια ελληνική παράδοση και οι νέες ανάγκες της εποχής», *Το Βήμα*, 29-8-1964.
- Ν.Π. ΚΟΝΤΟΛΕΩΝ, «Περί την αμελέτητον εκπαιδευτικήν μεταρρύθμισιν. Η Μέση Εκπαίδευσις και το περί γενικής παιδείας νομοσχέδιον», *Η Καθημερινή*, 29-8-1964.
- Λ. ΚΟΤΤΟΥ, «Ο Δημοτικισμός της Ενώσεως Κέντρου», *Αυγή*, 10-3-1964.
- Π.Ι. ΜΠΡΑΤΣΙΩΤΗΣ, «Το μέγα εθνικόν θέμα. Επί του εκπαιδευτικού νομοσχεδίου», *Η Καθημερινή*, 26-7-1964.
- Π.Ι. ΜΠΡΑΤΣΙΩΤΗΣ, «Περί τα συζητούμενα αμελέτητα μέτρα. Η εκπαιδευτική μεταρρύθμισις. Ελληνοχριστιανική ανθρωπιστική παράδοσις και εκκλησία», *Η Καθημερινή*, 25-9-1964.
- Ε.Π. ΠΑΠΑΝΟΥΤΣΟΣ, «Η ώρα των κρίσεων», *Το Βήμα*, 16-7-1964.
- Ε.Π. ΠΑΠΑΝΟΥΤΣΟΣ, «Έλεγχος επικρίσεων», *Το Βήμα*, 13-8-1964.
- Ε.Π. ΠΑΠΑΝΟΥΤΣΟΣ, «Ανακριβειών συνέχεια», *Το Βήμα*, 20-8-1964.
- Ε.Π. ΠΑΠΑΝΟΥΤΣΟΣ, «Τελευταίες παρατηρήσεις», *Το Βήμα*, 27-8-1964.
- Ε.Π. ΠΑΠΑΝΟΥΤΣΟΣ, «Ο ανθρωπισμός», *Το Βήμα*, 10-9-1964.
- Ε.Π. ΠΑΠΑΝΟΥΤΣΟΣ, «Ηθική Αγωγή», *Το Βήμα*, 24-9-1964.
- Ε.Π. ΠΑΠΑΝΟΥΤΣΟΣ, «Η φιλοσοφία μας», *Το Βήμα*, 19-11-1964.
- Ε.Π. ΠΑΠΑΝΟΥΤΣΟΣ, «Δωρεά και προνόμιον», *Το Βήμα*, 18-3-1965.
- Ε.Π. ΠΑΠΑΝΟΥΤΣΟΣ, «Ανεπανόρθωτα», *Το Βήμα*, 13-5-1965.
- Ε.Π. ΠΑΠΑΝΟΥΤΣΟΣ, «Οι επικρίσεις των "ειδικών"», *Το Βήμα*, 27-5-1965.
- Ε.Π. ΠΑΠΑΝΟΥΤΣΟΣ, «Γενέθλια - Έτος πρώτο», *Το Βήμα*, 15-7-1965.
- Μ. ΣΑΚΕΛΛΑΡΙΟΥ, «Η αναμόρφωσις της παιδείας μας. Το εκπαιδευτικό νομοσχέδιο, οι σκοποί του και οι πολέμοί του», *Το Βήμα*, 23-8-1964.
- Μ. ΣΑΚΕΛΛΑΡΙΟΥ, «Η αναμόρφωσις της παιδείας μας. Το εκπαιδευτικό νομοσχέδιο, οι σκοποί του και οι πολέμοί του. Η διάρκεια των σπουδών και η διάρθρωσις της Μέσης Παιδείας», *Το Βήμα*, 25-8-1964.
- Λ. ΤΑΣΟΛΑΜΠΡΟΣ, «Περί το εκπαιδευτικόν νομοσχέδιον. Οι απόφοιτοι του Λυκείου πρέπει να ξέρουν αρχαία Ελληνικά, τόσα τουλάχιστον όσα και οι απόφοιτοι του προ του 1929 γυμνασίου», *Η Καθημερινή*, 18-9-1964.